

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Saša Livk

**Zmožnost preživetja narodne identitete v pogojih globalizacije:
preko nadnacionalnih identitet v globalno identiteto**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Saša Livk

Mentor: izr. prof. dr. Jernej Pikalo

**Zmožnost preživetja narodne identitete v pogojih globalizacije:
preko nadnacionalnih identitet v globalno identiteto**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Zahvaljujem se vsem, ki so mi v letih študija stali ob strani.

ZMOŽNOST PREŽIVETJA NARODNE IDENTITETE V POGOJIH GLOBALIZACIJE: PREKO NADNACIONALNIH IDENTITET V GLOBALNO IDENTITETO

Globalizacija v svoji definiciji vključuje procese, ki so si med sabo različni, dogajajo pa se v različnem času in prostoru. Njihova pestra in občasno paradoksalna narava je omogočila prostor novim vrstam identitet z različno stopnjo agregacije, pri čemer je narodna identiteta dobila povsem novo podobo v relaciji z globalno, regionalno, nacionalno in lokalno identiteto. Nadnacionalne identitete so sicer še vedno pogosto obravnavane kot marginalni produkt socialnim strukturnim spremembam, ki se navezujejo na ekonomske transformacije. Primerjava teh trendov je stvar številnih diskusij novodobnih teoretikov, ki identitete, s katerimi se srečujemo danes, obravnavajo kot rezultat racionalne odločitve posameznikov znotraj družbenih in kulturnih procesov. V tem diplomskem delu odgovorjam na vprašanje, kako bo globalizacija vplivala na narodno identiteto – bo vodila v njeno izumrtje, bo z globalno identiteto sovpadla ali jo bo pustila nedotaknjeno. Zagovarjala bom tezo, da kljub temu, da lahko danes dejansko prepoznamo določeno stopnjo globalne identitete, le-ta ne vodi v izginotje narodne identitete.

Ključne besede: identiteta, narod, nacija, nadnacionalnost, globalizacija

ABILITY OF SURVIVAL OF NATIONAL IDENTITIES IN THE GLOBALIZED WORLD: OVER SUPRANATIONAL IDENTITIES INTO GLOBAL IDENTITY

Globalization implies multiple processes that are not uniform as they take place in a different manner in time and place. Their diverse and paradoxical nature has given rise to new identities with different levels of aggregation, such as global identities and has renewed importance to national identities in the shaping and re-ordering of global, regional, national and local spaces. Supranational identities are many times considered as marginal or side effect of social structural processes, mainly those connected with economic process. Paralleling these trends has been a resurgence of theoretical debate about challenges posed by globalization. Identities are rational and are produced by social and cultural processes. In this diploma work I am trying to answer the question, how it will affect national identities – question, whether it will lead to its extinction, will either phenomena subside or will national identities prevail. In doing so I will argue that, even though we cannot fight the fact, that some sort of global identity is emerging, perhaps even already exist, it is not the kind of identity, that would be able to seriously diminish national identities any time soon.

Key words: identity, nation, nationality, supra-nationality, globalization

KAZALO:

1	UVOD.....	7
2	NACIONALNA IDENTITETA	9
2.1	(SOCIALNA) IDENTITETA	9
2.1.1	SKUPINSKA IDENTITETA	12
2.2	ETNIJA IN ETNIČNA IDENTITETA	13
2.3	NAROD IN NARODNA IDENTITETA.....	14
2.3.1	TEORIJE O NARODU	16
2.3.1.1	PRIMORDIALISTIČNA PARADIGMA.....	16
2.3.1.2	PERENIALISTIČNA PARADIGMA	17
2.3.1.3	MODERNISTIČNA PARADIGMA	18
2.3.1.4	ETNOSIMBOLISTIČNA PARADIGMA.....	20
2.3.2	NAČINI OBLIKOVANJA NARODA.....	20
2.4	NACIJA IN NACIONALNA IDENTITETA	21
2.4.1	NACIONALIZEM.....	23
2.4.1.1	PATRIOTIZEM	25
2.5	NADNACIONALNA IDENTITETA	26
3	GLOBALIZACIJA	32
3.1	DEFINICIJE GLOBALIZACIJE	32
3.2	TOKOVI RAZMIŠLJANJA O GLOBALIZACIJI	34
3.3	HOMOGENIZACIJA IN HEGEMONIZACIJA – DVE STRANI ISTEGA KOVANCA?	35
4	EVROPSKA IDENTITETA KOT PRIMER NADNACIONALNE IDENTITETE	38
4.1	ZGODOVINSKI RAZVOJ IDEJE O EVROPI	40
4.1.1	EVROPSKA IDEJA V ČASU ANTIKE.....	40
4.1.1.1	OBDOBJE ANTIČNE GRČIJE	41
4.1.1.2	OBDOBJE RIMSKEGA IMPERIJA	43
4.1.2	EVROPA V ČASU SREDNJEGA VEKA.....	47
4.1.2.1	VLOGA »DRUGIH« PRI OBLIKOVANJU EVROPSKE IDENTITETE	48
4.1.3	RENASANSA, REFORMACIJA IN RAZSVETLJENSTVO	51
4.1.3.1	RENASANSA	51
4.1.3.2	REFORMACIJA IN PROTIREFORMACIJA	52
4.1.3.3	RAZSVETLJENSTVO	54
4.1.4	OBDOBJE MODERNE ZGODOVINE	56
4.2	EVROPA KOT POLITIČEN PROJEKT	59

4.2.1	<i>LAHKO EVROPA, ROJENA IZ VOJNE, PREŽIVI V MIRU?</i>	59
4.2.1.1	PRVA FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ	59
4.2.1.2	DRUGA FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ	61
4.2.1.3	TRETJA FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ	62
4.2.1.4	ČETRТА FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ	63
4.2.2	<i>SIMBOLNI IZKAZI EVROPSKE IDENTITETE</i>	64
4.2.2.1	VREDNOSTNA OCENA SIMBOLOV EU	70
4.2.3	<i>OBČUTENJE EVROPSKE IDENTITETE MED PREBIVALCI EU</i>	72
4.2.3.1	O EUROBAROMETRU	72
4.2.3.2	O BAROMETRU KRITIČNO	73
4.2.3.3	ANALIZA	74
4.2.4	<i>RAZMIŠLJANJA O BODOČEM RAZVOJU EVROPSKE IDENTITETE</i>	79
5	ZAKLJUČEK	82
6	LITERATURA	86

1 UVOD

Tako kot je identiteta manifestacija posameznikovega jaza, je narodna identiteta manifestacija posameznega naroda. Delovanje le-tega in njegovo odzivanje na različne situacije je z narodno identiteto nedvomno močno povezano. Ob tem pa ne gre pozabiti, da narodna identiteta ni statična, je živ pojem, ki se skozi leta spreminja in preoblikuje. Prav ta njena značilnost, namreč da se spreminja skozi čas, je tista, ki bo v tem diplomskem delu rdeča nit – točneje, spraševala se bom, ali je v preteklosti že dosegla svoj vrhunec oziroma ali v današnjem, globaliziranem svetu igra še kakšno vidnejšo vlogo pri sprejemanju odločitev.

Svet zaradi hitrosti povezav, ki jih omogoča današnja tehnologija, postaja iz dneva v dan povezan bolj kot kdaj koli prej v zgodovini. Tveganja so v dobi jedrskih bomb postala globalna, potencialne ekološke katastrofe ne zadevajo več le omejenih lokalnih okolij, pač pa imajo vse pogostejše globalen vpliv. Ekonomske danosti posameznega območja imajo izvor v dogodkih, ki so se zgodili povsem drugje, industrijska revolucija na Kitajskem ima tako lahko uničujoč vpliv na evropsko industrijo. Življenja ljudi širom zemeljske oble, od deževnega gozda do svetovnih metropol, postajajo vse tesneje povezana. Zgoraj opisano realnost vse pogostejše opisujemo s terminom globalizacija, ki je v zadnjem času postal zelo moden, kar ima za posledico, da je njegov pomen pogosto zmeden, saj zaobsega številne procese, ki niso uniformni, dogajajo pa se v različnem času in prostoru. Raznovrstna in na čase paradoksalna narava globalizacijskih procesov je dala zagon novim identitetam z različno stopnjo agregacije in tako preoblikovala globalni, regionalni, nacionalni ter lokalni prostor.

To diplomsko delo se osredotoča na vprašanja, kako globalizacijski procesi vplivajo na oblikovanje narodne identitete, na podlagi česa se je le-ta oblikovala v preteklosti in kaj nanjo vpliva danes. Če vzamemo za privzeto, da ima vsaka družba vzpostavljeno drugačno identiteto, ki je posledica vrednostnega sistema le-te, se sprašujem, kako lahko potem skupno funkcionirajo, se spreminjajo in

prilagajajo, ko so podvržene različnim značilnostim globalizacije, kot so tržna integracija, večja hitrost različnih interakcij med družbami, tehnološki napredek, ekonomska marginalizacija znotraj družb in med njimi ter druge globalne sile sprememb. Zanima me, kako se globalni sistem spreminja na boljše ali slabše pod globalizacijskim procesom integracije, ki vključuje individualne nacionalne države, konkretnije – kako integracijski procesi vplivajo na narodno identiteto.

Skozi diplomsko delo odgovarjam na vprašanje, kakšne so možnosti, da bi v prihodnosti prišlo do izoblikovanja neke skupinske identitete na globalni ravni, ki bi prevladala nad narodno oziroma nacionalno. A tudi potovanje, dolgo tisoč milj, se začne s prvim korakom... Tako bom za začetek analizirala poskus izoblikovanja skupne identitete na aktualnem, nam bližnjim poskusom izoblikovanja evropske identitete v primeru nadnacionalne tvorbe Evropske unije, ki si je za enega svojih ciljev zadala tudi izoblikovanje enotne, skupne identitete in to je segment, ki v tem diplomskem delu zanima mene.

Prva izmed mojih hipotez se glasi, da do globalne identitete prihaja postopoma, po korakih. Tej trditvi bo primer Evropske unije najverjetneje ustrezal, saj gre za še ne zaključen projekt, ki vnaprej ne izključuje nobene države, ki spoštuje načela, na katerih je ustanovljena.

Druga hipoteza, ki jo bom poskusila podpreti z argumenti pa je, da so karakteristike morebitne globalne identitete drugačne od karakteristik narodne identitete in da zato ni potrebe, da bi slednja izginila ob nastopu globalne oziroma da bi bila z njene strani kakor koli ogrožena. Pripadnost ljudi nadnacionalnim tvorbam bom ugotavljala s pomočjo obstoječih analiz.

2 NACIONALNA IDENTITETA

To poglavje je posvečeno podrobnejši razčlenitvi vprašanja identitete ter znotraj nje fenomena nacionalne identitete. Ne glede na to o kateri vrsti identitete govorimo, je identiteta temelj, ki determinira vedenje tako posameznika kot tudi države ali določene nadnacionalne tvorbe v danih okoliščinah.

Beseda identiteta izhaja iz latinske besede »*idem*«, kar pomeni »*isti*«. Z razvojem jezika je nastala tudi beseda »*identicus*«, kar bi lahko prevedli kot »*istoveten, eden in isti*«. Beseda identiteta pomeni torej istovetnost, poistovotenje človeka. Je nekaj aktivnega, vedno mora biti ustvarjena, zasnovana, nikoli ni končana ali dokončana (Ule 2000, 3). Južnič (1993, 101) osebno identiteto razdeli na dva dela, in sicer na avtoidentifikacijo (to je identiteta, ki si jo pripiše posameznik sam) in identifikacijo (identiteto, ki jo posamezniku pripiše družba).

2.1 (SOCIALNA) IDENTITETA

Identiteta je skupek psihofizičnih karakteristik, na podlagi katerih se posamezniki med sabo razlikujejo, kar ima za posledico, da je vsak posameznik edinstven. Individualna identiteta je kombinacija genetičnih predispozicij in vpliva okolja, v katerem živi. Na eni strani imamo tako sicer manj pomembno geografsko dimenzijo, na drugi pa dimenzijo socialnega okolja, v katerem je bil posameznik vzgojen in živi (Pinterič 2003, 402). Po Freudu identiteta izraža labilno notranje ravnovesje med individualnim in družbenim v subjektu. To ravnotežje se oblikuje kot notranji konsenz in zavestno-nezavedni dogovor med tremi mikroosebami, med jazom, nadjazom in onim (Ule 2000, 87). Prva konstitutivna identifikacija za oblikovanje sebstva se prične odvijati nekje od šestega meseca starosti otroka, ko prepozna svojo podobo v ogledalu. O tem govori Lacanova teorija zrcalne stopnje (v Du Gay in drugi 2000, 45), ki pravi, da se otrok imaginarno identificira z navidezno popolno in celovito podobo sebe v ogledalu, pri čemer se skozi razlikovanje in razcep med to idealizirano podobo drugega (zrcalnega odseva) in sabo prvič prepozna kot samostojna, ločena enota. Tak idealen jaz oziroma moj drugi jaz oblikuje delovanje ega v fiktivno,

imaginarno smer še pred njegovo družbeno determinacijo in postane temelj za nadaljnje identifikacije. Po navedbah Uletove (2000, 115) vse kasnejše identifikacije in s tem tudi vse identitete ostajajo v temelju imaginarne. Kot taka je pojem zrcalnega odnosa temeljna izkušnja človeka za njegov kasnejši razvoj. Identifikacija je torej ključen in primaren proces našega delovanja v svetu.

Hall (1994, 274) meni, da je modernistično pojmovanje identitete, ki temelji na enotnem in suverenem subjektu, v zatonu in da smo danes priča razsrediščnemu subjektu, katerega identiteta ni več enotna, ampak je fragmentirana in dislocirana. Navaja pet pomembnejših premikov v sodobni družbeni teoriji in humanističnih znanostih, ki so odločilno prispevali k dokončnemu razsrediščenju kartezijskega subjekta (ibid, 285–291):

- prvi pomembnejši premik je 'teoretični antihumanizem', ki izhaja iz Marxove filozofije zgodovine in zavrača kakršnokoli univerzalno bistvo človeka. Posameznik ni tvorec zgodovine, ampak zgolj deluje na osnovi zgodovinskih pogojev, ki so jih ustvarili drugi. Tako je zgolj uporabnik virov (materialnih in kulturnih), ki so mu posredovani od prejšnjih generacij. Hall kot enega pomembnejših predstavnikov tako imenovanega marksističnega strukturalizma prepozna Louisa Althussera, ki je poudarjal zgodovinsko pogojenost človekovega delovanja. Kljub temu, da so bile njegove ideje deležne številnih kritik, kot poudarja Hall, so imele velik vpliv na moderno misel;
- naslednje pomembnejše 'razsrediščenje' zahodne misli 20. stoletja pomeni odkritje nezavednega, ki ga je v svoji teoriji psihoanalize razvil Sigmund Freud. Njegova teorija, ki poudarja, da je človekova identiteta veliko bolj kot pod vplivom razuma pogojena z nezavednimi, psihičnimi in simbolnimi procesi, je imela velik odziv. Eden pomembnejših mislecev psihoanalitične usmeritve je bil tudi Jacques Lacan, ki se je imel za edinega pravega interpreta Freuda. Z vidika psihoanalize je identiteta nezaključen proces, ki se oblikuje preko nezavednega in ni nikoli popolnoma enotna. Identiteta kot nekaj enotnega ni vrojena v zavest

posameznika, ampak se izoblikuje sčasoma, predvsem preko odnosov z drugimi;

- tretje pomembnejše razsrediščenje je povezano s pojavom t.i. lingvističnega obrata v filozofiji jezika. Strukturalizem (Ferdinand de Saussure) in kasneje predvsem poststrukturalizem (Jacques Derrida) izhajata iz pojmovanja jezika kot sistema pomenov, ki ni inherenten samemu avtorju, ampak le-tega presega. Pomen in s tem tudi identiteta se vzpostavljata zgolj v odnosu podobnosti in razlik;
- na razsrediščenje identitete in subjekta moderne so pomembneje vplivala tudi dela francoskega filozofa in zgodovinarja Michela Foucaulta. V svojih delih se je ukvarjal s t.i. genealogijo modernega subjekta, ki jo je razvijal predvsem z raziskovanjem institucij kontrole. Ugotavljal je, da se s pospešeno modernizacijo, kolektivizacijo in organizacijo institucij pozne moderne povečuje tudi izolacija, nadzorstvo in individualizacija posameznikov;
- kot zadnjega od pomembnih vplivov na razsrediščenje modernega subjekta Hall (ibid, 290) omenja pojav novih družbenih gibanj v 60. letih 20. stoletja. Še posebej velja izpostaviti feminizem, ki je preko odpiranja vprašanj o družbenem položaju žensk pomembno vplival na spreminjanje zavesti o problemu spolnih razlik pri oblikovanju družbenih in političnih identitet.

Ti konceptualni premiki so prispevali k drugačnemu pojmovanju identitete, ki je odprta, razsrediščena, nedokončana, v sebi nasprotujoča, fragmentirana identiteta postmodernega subjekta. Povsem gotova, enotna in skladna identiteta postane fantazija, kajti sistem pomenov in kulturnih reprezentacij, ki mu je podvržena, se nenehno spreminja. Posledica tega so zgoljčasne in pluralne identitete.

2.1.1 SKUPINSKA IDENTITETA

V tem diplomskem delu se bom posvetila skupinski identiteti ob predpostavki, da vsak človek pripada neki skupini, ki mu daje določen občutek pripadnosti, zaščite in vključenosti v dnevne rituale taiste skupine. Taka pripadnost se izraža na različne načine, skozi jezik, navade, običaje, življenjski stil, kolektivni spomin, ki utrjuje prepričanje o zgodovinski kontinuiteti skupine (Južnič 1993, 140). Ob tem pa je potrebno poudariti, da tudi skupinska identiteta ni le ena, obstaja več vrst le-te. Ravnikova (1997, 237–238) govori o identiteti kot o psihološkem in etnološkem pojmu. Človek ima po njenem mnenju lahko več identitet, so dejavne in trpne, saj se človek istoveti sam (psihološko področje), identificirajo pa ga drugi (področje etnologije).

Da bi lahko razumeli nacionalno identiteto, ki je potrebna za našo analizo, si moramo najprej pogledati skupinsko identiteto. Je le-ta v politični oziroma socialni družbi sploh potrebna? Znanost je pri tem vprašanju razdeljena, v nekaterih teoretičnih pristopih je odgovor nedvoumen ne. Če na družbo gledamo kot na pojav, ki ga sestavlja strateška menjava individualnih interesov (taka pristopa sta recimo utilitarni in teorija racionalne izbire), potem njenim članom občutek pripadnosti za socialno integracijo dejansko ni potreben. Če po drugi strani na družbo gledamo kot na pojav, ki temelji na določeni kulturi, postane skupinska identiteta glavna predpostavka družbe (Kohli 2000, 118). Svoj izvor ima v zgodovinski bitki za preživetje in Hobbsovu konceptu bitke vseh proti vsem, nastala pa je kot posledica skupinskega lova živali, ki jim človek kot posameznik ni bil kos. To je vodilo do zgodovinskega spoznanja, da je možnost preživetja veliko večja, če so posamezniki organizirani v skupini. Ob izoblikovanju prvih skupin, plemen, je spontano prišlo tudi do nastanka skupinske identitete (Pinterič 2003, 403). Nadaljnji razvoj od plemena do nacije je povezan s pojavom različnih socialno-integrativnih faktorjev, kot so skupna religija, jezik, oblikovanje skupne kulturne tradicije in ne nazadnje kot individualna percepcija posameznikov samih kot članov skupine (Kohli 2000, 115).

2.2 ETNIJA IN ETNIČNA IDENTITETA

Z etnično identiteto so povezane številne druge skupinske identitete, kot sta plemenska ali klanska, tudi narodna in nacionalna. Etničnost je tista vrsta identitete, ki je posamezniku dodeljena z rojstvom v določeni etnični skupini ali skupnosti. Po Južniču (1993, 268) pojem vsebuje štiri kontinuitete, in sicer bivalno oziroma teritorialno, biološko oziroma genetično, jezikovno in politično v smislu, da je vsaka človeška skupnost na nek način politično organizirana, ne mora se pa vsaka etnija politično izraziti kot politično samostojna, kar je pogosto razlog konfliktnih situacij.

Smith (1986, 22–30) v svoji analizi etnije opiše več dimenzij le-te. Prva determinanta etnije je poimenovanje. Kolektivno ime je znak in emblem etničnih skupin širom sveta, preko katerega se razlikujejo od drugih in znotraj katerega oblikujejo svoje bistvo. Ime je tisto, ki v pripadnikih etnije zbudi posebna čustva in spomine. Naslednja determinanta so skupni miti o preteklosti. Le-ti zadostijo odgovoru na vprašanje: zakaj smo vsi enaki, zakaj pripadamo isti skupnosti? Odgovor se glasi, da zato, ker izhajamo iz istega kraja, iz istega točno določenega zgodovinskega trenutka in imamo iste prednike. V skupno preteklost spadajo tudi zgodovinski miti, ki imajo ekspresivno in močno mobilizacijsko funkcijo. Poznamo več vrst mitov: prostorske, migracijske, o izvorih naroda, o obdobjih zlate dobe, izgnanstva, propada in ponovnega vstajenja (za analizo mita glej Velikonja 1996). Vsi ti različni miti so bili mnogo kasneje s strani nacionalističnih intelektualcev moderne dobe združeni v celovito pripoved izvora etnije, kasneje naroda. Tej zgodovinski resnici je bil pogosto dodan še kakšen fantazijski element ali polresnica, da se je zadostilo za etnijo ugodnemu razpletu okoliščin, v katerih se je znašla. Podobno funkcijo ima skupna preteklost, ki združuje generacije in podaja okvir za prihodnje delovanje. Četrta determinanta etnije je skupna kultura. Pripadniki etnije so si enaki v tistih kulturnih značilnostih, ki jih razlikujejo od ne pripadnikov le-te. Najbolj značilni kulturni lastnosti etnije sta jezik in religija, določajo pa jo še skupne navade in običaji, institucije, zakoni, folklor, arhitektura, oblačenje, prehrana, glasba in umetnost. Etnija je vedno povezana tudi z določenim

teritorijem, bodisi na njem živi bodisi teritorij predstavlja le spomin. Teritorij zagotavlja nek simboličen geografski center, sveto zemljo, domovino, kamor se lahko pripadniki vedno vrnejo, kljub morebitni trenutni razpršenosti. Kot zadnjo determinanto etnije je Smith opisal občutek za solidarnost. Ta je pomemben v trenutkih, ko je etnija ogrožena, saj pomaga premostiti razredne, strankarske in religijske razkole znotraj skupnosti. Na etnijo se gleda kot na potencialni narod.

2.3 NAROD IN NARODNA IDENTITETA

Narod se od etnije razlikuje v tem, da so v njem že izpostavljene politične in ideološke razsežnosti ter občutek pripadanja; etnija je torej v relaciji z narodom splošnejša, saj ideološke razčlenitve o enakosti, zgodovinski avtonomnosti in kontinuiteti še ni (Južnič 1993, 265).

Ernest Renan je po nemško francoski vojni leta 1870–71 na predavanju z naslovom *Qu'est-ce qu'une nation?* na Sorboni fenomen naroda metodično analiziral in sistematično ovrgel večino dotlej znanih odgovorov na aktualno vprašanje. Po njegovem mnenju narod ni isto kot rasa, saj so vsi moderni narodi sestavljeni iz etnične mešanice – Francija je keltska, iberska in germanska, Nemčija germanska, keltska in slovanska. Narod tudi ni identičen z jezikom – to pojasni na ločenosti Združenih držav Amerike in Anglije ter na združenosti Švice. Zaradi podobnega razloga podlaga narodu ne more biti niti religija niti geografija, saj zgodovina kaže, da se je življenjski prostor narodov v njej spreminjal. Kaj torej je narod? Renan (1882) ga v končni fazi definira kot duhovno bitje, skupnost, ki obstaja, dokler živi v glavah in srcih ljudi, in ki razpade, kakor hitro izgine iz misli in volje – narod temelji na narodni zavesti.

Definicija Benedicta Andersona (2003,14) je pustila močan pečat na kasnejših teoretičnih fenomena naroda in narodne identitete (glej Orchard 2002, Schulze 2003, Volčič 2007, De Cillia 1999). V svojem delu trdi, da je narod zamišljena politična skupnost – zamišljen je hkrati kot notranje omejen in kot suveren. To definicijo Anderson razdeli po delih; komponento *zamišljenosti* obrazloži z dejstvom, da niti pripadniki najmanjšega naroda nikdar ne spoznajo vseh svojih

članov, niti zanje ne slišijo, pa kljub temu vsak izmed njih v mislih nosi predstavo o povezanosti v skupnost. Zamišljene so pravzaprav vse skupnosti, ki so večje od prvotnih vaških skupnosti in preraščajo neposredni človeški stik. Narodi so v naših predstavah tudi *omejeni*, kajti tudi največji med njimi imajo končne, resda spremenljive meje, za katerimi obstajajo drugi narodi. Nadalje je narod *suveren*, saj njegovi začetki segajo v čas razsvetljenstva, ko se je razbijala legitimnost božjega reda in hierarhija dinastičnega kraljestva. Ne nazadnje si narod predstavljamo tudi kot *skupnost*, saj znotraj njega vlada horizontalno tovarištvo (ibid, 15–16).

Anthony Smith (1991, 14) je narod konkretnije opredelil kot določeno človeško populacijo, ki deli zgodovinsko ozemlje (domovino), ima skupne mite in zgodovinski spomin, skupno kulturo, skupno ekonomijo in ima definirane pravice in dolžnosti, ki za vse člane družbe veljajo v enaki meri. Definicijo je nadalje razdelal Pinterič (2003, 404), ki je kot karakteristike narodne identitete prepoznal zgodovinsko ozemlje, skupno religijo, mitologijo in ideologijo, skupno zgodovino, skupno kulturo, skupen jezik, ekonomsko celovitost, skupne politične institucije, skupno politiko do tretjih držav in skupne simbole.

Pri vseh zgornjih definicijah je potrebno poudariti, da v splošnem vrednote in principi, na katerih narodi temeljijo, same po sebi ne zadostijo oblikovanju naroda in njegove identitete. Pomembna faza v prepoznavanju posameznikov kot pripadnikov določenega naroda je interpretacija vrednot in principov, na katerih narod bazira, le-te je potrebno izoblikovati in prevesti v jezik, razumljiv pripadnikom naroda. Tako je na primer univerzalizacija boja za človekove pravice lahko vsesplošna vrednota, vrednota, ki je skupna večim narodom in presega kulturne, časovne ter prostorske omejitve. Kljub vsemu pa, ko začnemo o človekovih pravicah govoriti natančneje, pogled na njihov pomen postane zelo hitro stvar individualne percepcije pripadnikov različnih kultur, lokalnih skupnosti, religioznih ter ideoloških skupin ter ne nazadnje narodov (Cerutti 2003, 28). Tako narodna identiteta vsebuje tudi politično in kulturno komponento, ki sta dve povsem različni stvari, njuno enačenje pa je vzrok, da pogosto prihaja do zmede, kot bomo videli v nadaljevanju diplomskega dela.

Omeniti je potrebno še eno dejstvo, ki je za kreiranje narodne identitete izjemnega pomena, in sicer da so narodi vzajemno konstitutivni. Povedano drugače, ne pojavijo se avtonomno in neodvisno od drugih, pač pa se izoblikujejo skozi odnose z drugimi narodi. Karakteristike, ki jih prepoznajo kot sebi lastne in edinstvene, so praviloma kontrast, ki ga izločijo ob opazovanju drugih narodov (Scholte 2005, 227). Ob vsem navedenem se je potrebno zavedati tudi dejstva, da so narodi živa tvorba, ki je podvržena nenehnim spremembam. Tako biti Italijan, Avstrijec ali Slovenec danes ni več isto, kot je bilo petdeset in več let nazaj.

2.3.1 TEORIJE O NARODU

V družboslovju kot tudi v številnih drugih znanostih velja nenapisano pravilo, da različni teoretiki isto stvar vidijo različno, kljub vsemu pa je med njimi moč oblikovati neke skupine, katerim so skupne vsaj ključne točke raziskovalnega problema in napačnih odgovorov v končni fazi ni. Tako je tudi s teoretiki naroda, med njimi lahko izluščimo štiri teoretske okvire, znotraj katerih se gibljejo – poznamo primordialistično, perenialistično, modernistično in etno-simbolistično paradigmo.

2.3.1.1 PRIMORDIALISTIČNA PARADIGMA

Zgodnje razlage pojava naroda so izpostavljale organske začetke le-tega, nanje se je gledalo kot na naravne oziroma primordialne sestavine človeštva. Zagovorniki te teorije se imenujejo primordialisti¹ oziroma esencialisti, prvine naroda pa iščejo v koreninah, sorodstvenih vezeh, etničnosti in genetičnih osnovah človeškega obstoja. Svoj izvor imajo v Rousseaujevem pozivu k begu iz mestne pokvarjenosti v čistost narave, da bi ponovno našli izgubljeno nedolžnost (Smith 2005, 70). Pripadniki primordialistov (Siéy`es in drugi Rousseaujevi privrženci) se znotraj sebe delijo še na tri podkategorije, in sicer na nacionaliste, ki narod vidijo kot element narave, del univerzuma, ne zgolj

¹ Smith primordializem opredli kot doktrino prvobitnosti (ibid, 70).

zgodovine. Obstajajo kot naravni organizmi, ki so podvrženi zakonom narave. Kritiki tej veji očitajo, da se ne odziva oziroma da ne zna ponuditi pravih odgovorov značilnostim modernih narodov, kot so na primer migracije, kolonizacija in mešane zakonske zveze.

Druga veja primordialistov izhaja iz sociologije in trdi, da so etnije in narodi razširjene družinske celice ali klani. Miti o skupni preteklosti po njihovem prepričanju sovpadajo z dejanskimi biološkimi rodovniki, pri katerih je bilo potrebno vsaj nekaj generacij endogamije, da je bila vzpostavljena etnija. Kritiki tej struji oponirajo z argumentom, da miti le redko empirično zadostijo biološkim vezem, da so tudi evidentno endogamične etnije poznale mešane zakone ter da je zelo težko dokazljivo, da bi imele večje skupnosti, kot so etnije in narodi, izvor v matični celici družine ali klana (Van den Berghe v Smith 2005, 71–72).

Kulturno komponento naroda izpostavlja tretja struja primordialistov, ki pomembnost skupnega sorodstva nekoliko zanemarja, poudarja pa pomen primordilanih vezi kot so skupna kri, govor, navade, religija in teritorij (ibid).

Pripadniki vseh treh struj primordialistov so tako neomajni zagovorniki ideje, da so narodi naravni pojavi, ki so na svetu prisotni že stoletja dolgo (ali pa so vsaj njihovi zametki, konstruktivni elementi), da so organske skupnosti, ki svet neizogibno in usodno delijo v narode.

2.3.1.2 PERENIALISTIČNA PARADIGMA

Na drugi strani imamo tako imenovano perenialistično paradigmo², ki se od prve loči v zatrdjevanju, da narodi niso del narave kot take, niso del naravnega reda, kljub vsemu pa jih vidi kot del zgodovine. Perenialistične paradigme ne smemo zamenjati z naturalistično koncepcijo naroda, ki je temelj primordializma. Za perenializem je nujno le prepričanje, utemeljeno na empiričnem opazovanju, da narodi iz različnih razlogov obstajajo že stoletja dolgo. Narodi po njihovem

² Smith perenializem opredeli kot doktrino trajnosti (ibid, 67).

prepričanju niso nujno naravni, organski ali prvobitni. Perenialisti tako pogosto niso primordialisti in to je razlika, ki je ne gre pozabiti. Tudi znotraj te paradigme imamo dve struji, in sicer je tu najprej kontinuiran perenializem, ki zagovarja teorijo, da so nekateri narodi na svetu prisotni že stoletja, če ne tisočletja, da so prazgodovinski (Grki, Egipčani). Poudarek je na kontinuiteti, pri čemer prelomov in prekinitev sicer ne spregledajo, jih pa relativizirajo. Seton-Watson (v Smith 2005, 69) trdi, da lahko razlikujemo stare, kontinuirane narode (na primer Anglija, Škotska, Španija) od poznejših, ki so bili ustvarjeni premišljeno.

Druga struja perenializma, t.i. ponavljajoči perenializem, je v svojih pogledih precej drznejši. Trdi, da so določeni narodi zgodovinski in da se v času spreminjajo. Renan o njih povzame z besedami: »Imeli so svoje začetke in dočakali bodo konec« (ibid, 69). Narod kot kategorija človeškega združevanja je trajen in vsenavzoč, saj se vedno znova pojavlja v vseh obdobjih zgodovine, pri čemer gre za ponavljanje iste vrste kolektivne kulturne identitete, ki se v različnih zgodovinskih obdobjih izraža na različne načine. Povedano drugače – čeprav določeni narodi morda nastajajo in izginjajo, je ideja narodnosti kot take univerzalen pojav (ibid, 69–70).

2.3.1.3 MODERNISTIČNA PARADIGMA

Pripadniki te paradigme narod vidijo kot nekaj nedavnega, kot produkt, ki je nastal v procesu modernizacije. Točka preloma v zgodovini je po njihovem mnenju francoska revolucija, ki je v zgodovino vpeljala nacionalizem. Francoska revolucija ni ustoličila le nove ideologije, temveč novo obliko človeške skupnosti, novo vrsto kolektivne identitete, nov tip vladavine ter ne nazadnje novo vrsto meddržavnega reda. Gre za proizvod strukturalnih sprememb, projekt elit, diskurz premoči ter omejeno skupnost izključitve in nasprotja. S temi argumenti izpodbija primordialistično in perenialistično paradigmo o neizogibnosti naroda, saj za njih narod ne le da ni nujna in neizogibna oblika povezovanja in identifikacije ljudi že stoletja dolgo, temveč je – nasprotno, značilna šele za sodobno družbo. Modernistična paradigma ima pet vej, in sicer:

- družbenoekonomsko, ki izpeljuje nacionalizem in narode iz takih novih ekonomskih in družbenih dejavnikov, kot so industrijski kapitalizem, regionalna neenakost in razredno nasprotje. Nairn in Hechter (v Smith 2005, 65–66) menita, da so specifično nacionalna občutja in ideali rezultat sorazmerne deprivacije določenih regij ali razredov v modernih državah, razlik med nerazvitimi obrobni in razvitimi osrednjimi regijami ali med osrednjimi in obrobni elitami, ki jih podpirajo na novo mobilizirane množice iz periferije družbe,
- predstavnik družbenokulturne različice modernistične paradigme Gellner (ibid, 66) meni, da so nacionalizem in narodi sociološko nujni pojavi moderne industrijske dobe, ki nastanejo v modernizacijskem prehodu. Narodi so izraz opismenjene, izšolane visoke kulture, ki jo podpirajo strokovnjaki in množičen, standardiziran, obvezen in javen izobraževalni sistem,
- Anthony Giddens (ibid, 66) izpostavlja politično noto (predstavnik te veje sta še Breuilly in Mann), ko pravi, da narodi in nacionalizem nastajajo v moderni profesionalizirani državi in z njeno pomočjo, bodisi neposredno ali v nasprotju z določenimi imperialnimi ali kolonialnimi državami. Moderna država in njeno razmerje z družbo je odločilno za reintegracijski nacionalizem, ki je neogiben spremljevalec državne suverenosti,
- ideološka veja poudarja evropski izvor in modernost nacionalistične ideologije ter njeno vlogo pri razpadanju imperijev in tvorjenju narodov tam, kjer jih prej ni bilo. Kedourie (ibid, 67) je nacionalistične ideologije pripisal vplivu razsvetljenstva, Kantovskih idej o samoodločbi in srednjeveškim krščanskim doktrinom, pokazal pa je tudi njihove razdiralne učinke na neevropska ljudstva,
- zadnja oblika modernizma je konstruktivistična in je nekoliko drugačna od prejšnjih oblik. Čeprav predpostavlja, da so narodi in nacionalizem v celoti moderni, bolj poudarja njihov družbeno konstruiran značaj. Po mnenju

Hobsbawma (ibid, 67) veliko dolgujejo izumljenim tradicijam, ki so proizvodi družbenega inženiringa in so narejene zato, da aktivirajo energijo množic, ki so dobile nove pravice, in služijo interesom vladajočih elit. Smith kot konstruktivista prepozna tudi Benedicta Andersona in njegovo opredelitev naroda kot namišljene politične skupnosti.

2.3.1.4 ETNOSIMBOLISTIČNA PARADIGMA

Etnosimbolizem je nastal zaradi nezadovoljstva s trditvami rivalskih paradig modernizma in perenializma ter zaradi neuspešne razlage primordializma. Po prepričanju teoretikov te struje (Armstrong, Barth, Hutchinson) moč narodovi identiteti dajejo miti, zgodovinski spomin, tradicije, simboli etnične zapuščine in način, na katerega jih vsakokratna sedanost interpretira, osredotočajo se torej na subjektivne prvine v ohranjanju etnij in narodov. Omenjeni elementi predstavljajo izhodiščno točko identifikacije posameznih generacij, ko morajo zadostiti izzivom obdobja, v katerem živijo. Zgodovinske in kulturne korenine priskrbijo motiv tako za vojne (primer Palestina) kot tudi za izraze solidarnosti. Da bi razumeli delovanje določenega naroda v sedanosti in prihodnosti, moramo nujno pogledati njegovo daljno preteklost ter mu ne pripisati formacije okrog zgolj določene točke oziroma dogodka v zgodovini (Smith 2005, 77–80).

Razprave med pristaši teh štirih paradig so se odvijale na dveh ravneh, na teoretični in zgodovinski. Tako so bili modernisti močni v teoriji, a šibki v zgodovini, medtem ko so bili perenialisti obratno precej močnejši v zgodovini, a slabi v teoriji. Primordializem ima pomanjkljivo teorijo ali je sploh nima, zgodovino vključuje le v niansah, etnosimbolisti pa v končni fazi niso razvili nobene teorije, le pristope (ibid, 81).

2.3.2 NAČINI OBLIKOVANJA NARODA

Pomembna izkušnja v zgodovini naroda je način, s katerim se je oblikoval. Smith (1991, 9–13) razlikuje med dvema temeljnima, in sicer med zahodnim in etničnim modelom. Prvi izmed njiju, ki je značilen predvsem za zahodnoevropske narode (Francozi, Nemci), ima izrazito poudarjeno teritorialno

komponento, za katero je značilno, da mora narod bivati na enotnem ozemlju, ki ima svoje meje natančno določene. Poleg zgodovinskega teritorija ta model določajo še pravno-politična skupnost, pravno-politična enakost njenih članov ter skupna državljanska kultura in ideologija.

Zahodnemu modelu oponira etnični koncept nastanka narodov, ki je značilen zlasti za ozemlje vzhodne Evrope in Azije (Srbi, Albanci, Izraelci). Njegova glavna značilnost je poudarek na domovinski kulturi skupnosti, ki se kaže v tem, da posamezniki vse življenje ostanejo zvesti pripadniki naroda, v katerega so bili rojeni, ne glede na to, ali se fizično nahajajo znotraj meja domovine ali izven njih. Za ta koncept naroda je značilna še predpostavka skupnega rodu, ljudska mobilizacija, ljudski jeziki, navade in običaji. Smith tako narod definira za spoznanje bolj konkretno, in sicer kot določeno človeško populacijo, ki deli zgodovinski teritorij, skupne mite in zgodovinske spomine, množično ljudsko kulturo, skupno ekonomijo in skupne, z zakonom določene pravice in dolžnosti, ki veljajo za vse pripadnike skupnosti v enaki meri (ibid, 9–13).

Način oblikovanja naroda se zdi pomemben v analizi le-tega tudi Južniču (1993, 278), ki pri različnih narodih opazi dva temeljna načina oblikovanja v narod, in sicer zahodnoevropski način, ki se veže na enačenje naroda z državo in vztrajanje, da sta narod in država sovpadajoča, srednjeevropski način oblikovanja naroda pa temelji predvsem na kulturni in še posebej jezikovni skupnosti, ki se praviloma ne ujema z državnimi mejami.

2.4 NACIJA IN NACIONALNA IDENTITETA

Nacionalna identiteta je del ene izmed kategorij kolektivnih identitet, in sicer tistih, ki se sklicujejo na teritorij. Obstajajo namreč tudi druge vrste teritorialnih identitet (lokalna, regionalna, nacionalna, globalna), a med njimi je bila nacionalna vedno v centru pozornosti, saj v sebi združuje tako teritorialno kot tudi etnično, kulturno in pravno-politično komponento (Kohli 2000, 117). Da bi lahko začeli govoriti o nacionalni identiteti, moramo najprej pogledati, kaj si predstavljamo pod pojmom nacije. Ko narod doseže obliko politične

organiziranosti, ki sklene težnjo po popolni avtonomiji in nedvoumni ločenosti, kar ponuja samostojna država, postane nacija. Problem nastane, ker skoraj ni primera, ko bi država, ki naj bi bila nacija, sovpadala z etničnostjo celotnega prebivalstva. Nacije so praviloma sinteze različnih etničnih skupin (Južnič 1993, 265–266).

Pojem nacije je v polni meri zaživel v 17. stoletju, ko se je nanj začel vezati predznak kolektivne suverenosti. Z drugimi besedami: suverenost se je iz vladarja prenesla na ljudstvo, kar je pomenilo velik preobrat v povezanosti državljanov z državo (ibid, 307). Nastanek fenomena nacije v to obdobje umešča tudi Smith (1995, 29–30) ko trdi, da je nacija neločljivo povezana z moderno zgodovino, pojav je znan zadnjih dvesto let, nekje od začetka francoske revolucije dalje. Gre za produkt, ki je nastal v pogojih kapitalizma, industrializma, birokracije, množičnih medijev in sekularizma, za dosego svojih ciljev si pomaga z nacionalistično politiko. V svojem zgodnejšem delu (Smith 1986, 130–134) nastanek nacije opiše kot rezultat treh zahodnoevropskih revolucij. Ekonomske spremembe, ki so se zgodile na prehodu iz fevdalne v kapitalistično družbo so poskrbele, da so se ekonomski centri znotraj državnega teritorija začeli povezovati in oblikovati skupno ekonomsko politiko. Ta revolucija se je zgodila z roko v roki s spremembami na vojaškem in administrativnem področju, ki sta se vse bolj specializirala. Zmožnost koncentracije ekonomskih in političnih resursov se je s pomočjo državnih aparatov prisile in s pomočjo izobražencev znatno povečala in s tem zahodni model države naredila za konkurenčnejšega od ostalih praks. Samo tiste države, ki so se omenjenemu modelu prilagodile oziroma ki so ga ponotranjile, so lahko upale na obstoj in ohranitev državnega teritorija. Tretja revolucija, ki jo omenja Smith, je revolucija na področju kulture in izobraževanja. Glavno vlogo na tem področju je prevzela država sama, cerkev je izgubila primat. Tine Hribar (1995, 21) ugotavlja, da danes nacija pomeni biti narod, ki ima lastno državo in zato lahko nastopa kot subjekt mednarodnih odnosov.

Nacije, za razliko od etnij in narodov, niso naravne in dane kot take. Gre bolj za umetno tvorbo, ki jo vsakokratni oblastniki izkoriščajo v boju za moč in prevlado nad drugimi nacijami.

2.4.1 NACIONALIZEM

Ob razpravi o naciji in nacionalni identiteti se ni moč ogniti skrajnemu pojavu, ki izvira iz njiju, to je nacionalizmu. Spahić (2001, 81) je nacionalizem opredelil kot »učenje in teorijo o nacionalni ekskluzivnosti in hegemoniji, kjer se lastna nacija nekritično in idealizirano pozitivno vrednoti v odnosu do drugih, obenem pa so druge nacije v odnosu do lastne, še posebej sosednje in znane nacije, podcenjene«. Skozi zgodovino je nacionalizem igral nadvse močno vlogo pri mobilizaciji nacij za doseganje svojih ozkih interesov. Nihče ni pozabil grozot, ki so se v imenu nacionalne superiornosti izvršile nad judovskim prebivalstvom, Romi v času nacistične Nemčije, ob razpadanju Jugoslavije nad Albanci na Kosovu, na nacionalne izpade ni imun noben del zemeljske oble. Izživljanja, ki so jih izvršili Rdeči Kmeri pod vodstvom Pol Pota v Kambodži ne zaostajajo za nam bližnjimi izkušnjami, prav tako ne grozodejstva izvršena v Ruandi in Tibetu. Naštevaje gre, žal, v neskončnost.

Nacionalizem je prisoten v vsaki nacionalni državi. Zdrava mera le tega se tolerira, saj na nek način skrbi za negovanje identitete nacije, kakršnekoli eskalacije na tem področju pa se vse prehitro sprevržejo v uničujoče orodje v rokah napačnih ljudi.

Problematika, ki smo jo prej omenili pri nerazumevanju pojma naroda, se prenaša tudi na pojem nacionalizma. Namesto, da bi ga pri njegovi identifikaciji postavljali v zvezo z narodom, ga največkrat predstavljajo kot politično izražanje lojalnosti do države. Tudi tukaj še ni popolnega konsenza, vendar je ena bolj pravih ocen nacionalizma kot pojava prevlade državne lojalnosti nad etnično (narodno) lojalnostjo (Rizman 1991, 17). Teoretiki nacionalizma ločujejo med različnimi vrstami le-tega. Na specifične družbeno-ekonomske odnose določenega obdobja svoje razmišljanje veže Gellner (1983, 63–64), ki loči med tremi vrstami nacionalizmov. Po njegovem agrarna družba ne pozna

nacionalizma kot prevladujočega čustvenega momenta v družbi, v industrijski družbi se že kažejo elementi le-tega, in sicer začne posameznika obvladovati tako na kognitivni, emocionalni kot tudi konativni ravni. V postindustrijski družbi se elementi klasičnega nacionalizma spreminjajo, saj so posamezniki v okoliščinah hitro razvijajočih se tehnologij, ki jih prinaša informacijska družba, prisiljeni iskati zavezništva s pripadniki drugih nacij.

Nacionalizem je naša stvarnost, različna od naroda do naroda. Pedro Ramet (v Velikonja 1996, 51) je klasificiral pet vrst nacionalizmov, in sicer:

- heroičen nacionalizem: zgodovina je zbirka slavnih dogodkov in zmag nad nasprotniki (primer takega nacionalizma najdemo v Angliji in Franciji);
- kljubovalni nacionalizem: preteklost in sedanost sta prikazani kot negotovi in polni groženj od zunaj (Poljska, Litva);
- travmatičen nacionalizem: zgodovino kroji usodni poraz (Armenija);
- tabu nacionalizem: vsebuje občutke krivde za zločine preteklih generacij (Nemčija);
- nemi nacionalizem: le-ta ni tako izpostavljen, bolj kot velike bitke in slava politične preteklosti so poudarjeni kulturni dosežki, gospodarska uspešnost ali svojski način življenja (Kanada, Slovenija).

Naj omenim še Hadetofta (1999, 75–76), ki v svojem razmišljanju izlušči pet procesov, ki medsebojno vplivajo drug na drugega in presprašujejo stabilnost nacionalizma danes. Tu je spreminjajoča se narava nacionalnih meja, ki postajajo manj absolutne kot nekoč (primer Schengena), spreminjajoča se narava suverenosti (prisotnost transnacionalnih organizacij, na katere se prenaša del državne suverenosti), dislokacija držav in nacij (nacionalna država zaradi transnacionalnih političnih in ekonomskih procesov, ki erodirajo vlogo suverene države, postaja manj funkcionalna organizacijska enota kot je bila v

zgodnejših obdobjih modernosti), zaradi regionalne integracije, še posebej EU (ki je nastala kot politični odgovor na grožnjo internacionalne anarhije na področju trgovine zaradi načela prostega pretoka trga, ki je le-tega iztrgal iz rok odločanja držav), kot zadnji pa so tu še novi transnacionalni in interkulturni procesi z različnimi stopnjami magnitud (globalizacija kultur, politik, ekonomij in ljudi).

2.4.1.1 PATRIOTIZEM

Na tem mestu gre omeniti še patriotizem kot še eno izmed oblik povezanosti posameznikov. Patriotizem in nacionalizem sta v določeni literaturi izenačena kot enakovreden pojav, kljub temu da med njima obstaja ločnica. Nacionalizem je neposredno vezan na nek narod, patriotizem pa je zvest državi kot politični formaciji; nacionalizem nikdar ne more biti preprosto racionalno teženje k kolektivnim dobrinam – za razliko od patriotizma, ki je lojalnost do ozemeljske države (Smith 2005, 93). Podobno mnenje s Smithom deli Connor (1994), ki mejo med obema pojavoma potegne pri lojalnosti, saj se stopnja le-te pri obeh razlikuje. Pri patriotizmu gre za lojalnost do države in njenih institucij, pri nacionalizmu gre za lojalnost do nacionalnih skupin. Neka država tako lahko združuje patriote različnih narodnosti (primer ZDA), za izražanje lastnih patriotskih emocij jim ni potrebno zanikati svoje narodne pripadnosti. A v svetu tisočih etnonacionalnih skupin in dvesto držav je evidentno, da pojma ne moreta sovpasti, prej gre za tekmovanje med njima. Tipičen primer konflikta interesa med njima lahko najdemo v primeru Španije, kjer je nacionalizem baskovskih separatistov v nenehnem sporu s španskim patriotizmom. Čustva, vpeta v nacionalizem, so mnogo bolj pristna in močnejša od patriotskih, zato prvi slednjega praviloma nadvlada; dokaze temu dejstvu lahko poiščemo v nedavni zgodovini, na primer ob razpadu Jugoslavije, kjer se je nacionalizem Hrvatov, Slovencev, Srbov in Bosancev izkazal za premočnega nasproti jugoslovanskemu patriotizmu. Tudi večina drugih političnih programov v vzhodni Evropi, ki so težili k podreditvi nacionalizma patriotizmu, je doživela polom.

Patriotizem pomeni ljubezen do svoje domovine. V Evropi osemnajstega stoletja je ta pojem pomenil čustveno navezanost na svoj kraj, na dinastično državo ali vladarja. Ljubezen do svoje dežele je bila povezana z univerzalnimi človeškimi ideali, mogoče je bilo biti hkrati patriot in državljani sveta. Toda od devetnajstega stoletja naprej se je pomen besede patriotizem premaknil v korist vdanosti narodu (naciji) in nacionalni državi, postal je sinonim za nacionalizem in nacionalno zavest. Pozneje so ga pomensko preoblikovali kot nasprotje nacionalizmu, ki so ga medtem čedalje bolj povezovali z ekspanzionizmom. Za razliko od nacionalizma patriotizem dejansko nikoli ni deloval kot agresivna politična sila (Rizman 1991, 223).

2.5 NADNACIONALNA IDENTITETA

Na tej točki moramo razpravo o nacionalni identiteti prevesti v razmere, znotraj katerih se nahaja danes – vključiti moramo element globalizacije. Na mestu je vprašanje, ali le-ta skupaj z regijsko integracijo oblikuje post-nacionalno identiteto znotraj širokega spektra nacij? Transformacija nacionalne identitete iz teritorialne omejenosti na ozemlje nacionalne države v identiteto, ki meje le-te presega, je vprašanje, s katerim se zainteresirana javnost ukvarja preteklih nekaj desetletij. Medtem ko ekonomsko razvitejše države medsebojno vse globlje penetrirajo na vseh področjih posameznikovega življenja, se mora nacionalna identiteta vse močneje boriti za svoj obstoj, saj jo dušijo razne sub-, trans- in supranacionalne različice identitet.

Značilnosti globalizacije, kot so večja stopnja povezanosti držav in posameznikov na vseh področjih človekovega delovanja, tako političnem, socialnem in kulturnem lahko po Kwan Jungu (2006, 2–3) na narodno identiteto vplivajo na tri načine, in sicer:

- prva izmed opcij je, da ima globalizacija na nacionalno identiteto s svojim erodiranjem na področje državne suverenosti močan vpliv, ki je za slednjo uničujoč. Oslabitev kulturne enotnosti in navezanosti na posebnosti državnega teritorija bi tako lahko vodile do izoblikovanja

globalne identitete, ko bi se politična skupnost redefinirala v novih pogojih globalizacije,

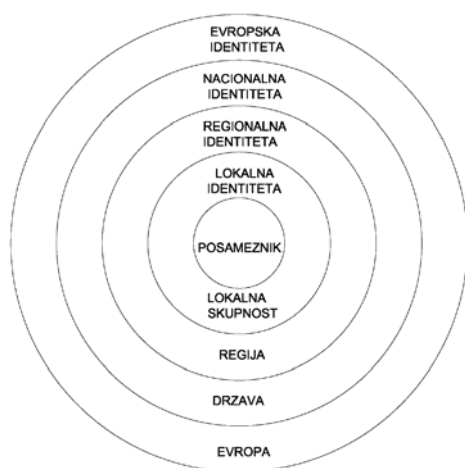
- po drugi strani lahko obstoječe nacionalne identitete s svojim močnim zaledjem v kulturni tradiciji narodov predstavljajo antitezo formaciji nadnacionalne identitete, saj lahko kot odziv na globalizacijo znotraj naroda aktivirajo nacionalistične težnje. V tem primeru bi poskusi oblikovanja nadnacionalne identitete trčili v močan zid, ki bi zgodbo o globalni identiteti kaj hitro zatrl v kali,
- možna in tudi verjetnejša je srednja pot, ki vidi nacionalno identiteto v globaliziranem svetu le kot eno izmed številnih socialnih identitet posameznika. V tem primeru le-ta obdrži lokalno in nacionalno identiteto, istočasno pa v sebi goji tudi občutek nadnacionalne pripadnosti.

Scholte (2005, 224–229) ugotavlja, da je več desetletij intenzivne globalizacije in širitve nadnacionalnosti oslabilo nacionalnost kot prevladujočo skupinsko identiteto. Rast transsvetovnih odnosov je intenzificirala interpretacijo jezikov, navad, ras in drugih edinstvenih značilnosti, ki so bile prej ekskluzivna manifestacija nacionalne identitete. Za posledico postaja vse težje ločevati med različnimi narodi. Poleg nacij, ki se vežejo na državni teritorij, smo v sodobnem globaliziranem svetu priča vzponu mikronacij, ki rezidirajo bodisi znotraj posamezne nacionalne države, lahko pa se razširijo tudi preko njenih meja. Regionalizacija je dala zagon razvoju regijskih nacij, čemur smo priča v primeru evropske identitete. Ti različni trendi socialne konstrukcije identitet v globaliziranem svetu so nemalokrat konvergirali znotraj posameznika. Le-ta danes znotraj sebe lahko poseduje več identitet naenkrat, in sicer se lahko prepletajo identitete, ki so vezane na supra-, regio- in mikronacionalnost, na globalne diaspore in identitete, ki nimajo teritorialnega zaledja. Globalizacija generira hibrid posameznika, v katerem se nahaja kompleksen preplet identitet, ki so lahko v nasprotju ena z drugo, zato mora pogosto odločitve, na podlagi katerih se ravna, izpogajati v sebi samem. Scholte (ibid, 231) zaključí, da so glavne značilnosti narodne identitete še vedno prisotne, pomembno so se

spremenile le njene specifične manifestacije, posameznik je razvil pluralno nacionalno pripadnost.

Zgoraj povedano je Bruter (2005, 16–17) predstavil tudi grafično v treh skicah, ki predstavljajo tri individuumе ter njihove politične identitete. V prvem diagramu (glej Slika 2.1) identiteto predstavi s pomočjo koncentričnih krogov. Po tem modelu je logično, da se bo posameznik lažje poistovetil z ljudmi iz istega mesta kot z ljudmi, ki so sicer iz iste regije, a iz drugega mesta. Nadalje se bo bližje čutil ljudem iz iste regije kot iz druge regije, ki sicer pripada skupni državi, podobno bo čutil v razmerju med sodržavljeni in Evropejci v splošnem, itd.

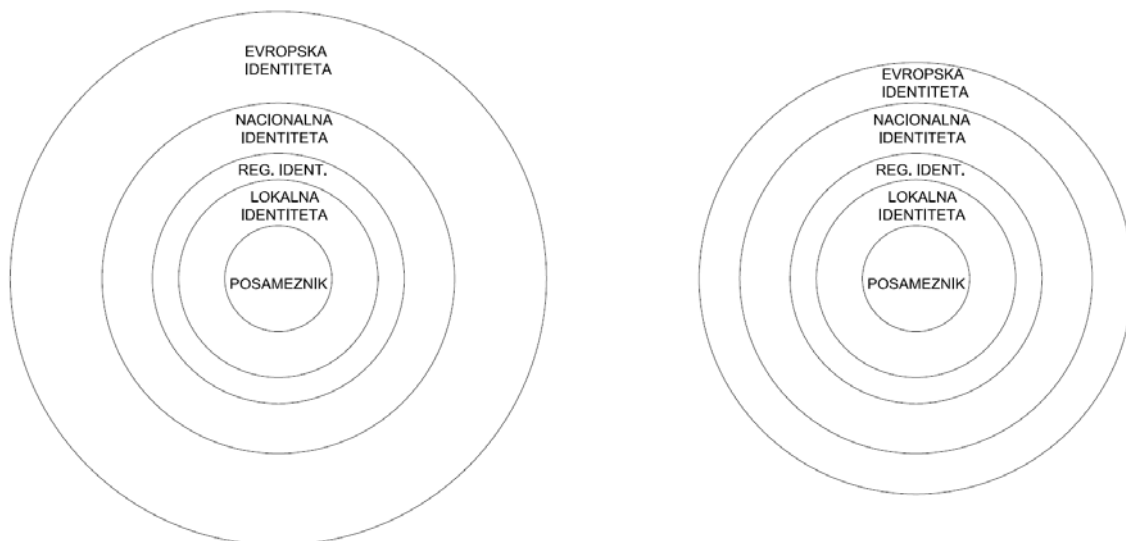
Slika 2.1: Koncentrična teorija političnih identitet

Vir: Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity (2005, 16).

Drug primer (glej Slika 2.2) dovoljuje razlike med posamezniki, ki so močni identifikatorji in posamezniki, ki to niso. Primera prikazujeta posameznika, pri katerih so vsi krogi v enakem sorazmerju, razen zadnjega, evropskega. V levem primeru ima posameznik evropsko identiteto znotraj sebe razvito močnejše od desnega posameznika, pri katerem prevladuje nacionalna pripadnost.

Slika 2.2: Teorija relativne moči teritorialnih identitetnih krogov: primer močne in šibke evropske identitete

Vir: Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity (2005, 17).

V primeru, da bi zgornje modele integrirali v globalen model, bi dobili identiteto, ki bi vključevala tako politične kot apolitične karakteristike, identitete znotraj tega modela ne bi determinirala le prostorska komponenta. Primer take identitete je prikazan v spodnjem modelu (Slika 2.3). Velja, da krajša kot je puščica, s katero je posameznik povezan z določenimi identitetami, bliže so mu le-te, oziroma na njegovo celotno identiteto vplivajo močnejše. Stopnjevanje ene identitete z dodajanjem novih je tu onemogočeno zaradi različne narave posameznih identifikacij.

Slika 2.3: Primerjava centrov moči identitet v primeru sorodstva: identitetni mapi (namišljenih) sester Lare in Ayale Khan

Vir: Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity (2005, 18).

Namen pričujočega poglavja je bil prikazati, kako kompleksen je pojav identitete in vseh njenih različic, med drugim tudi narodne identitete, ki je potrebna za mojo analizo. Identiteta je način, preko katerega se posameznik umešča v socialno okolje, ki ga obdaja, odgovarja na vprašanje kdo je in zakaj se razlikuje od drugih. Ta relacija se v času in prostoru spreminja, saj identiteta ne obstaja v vakuumu, nanjo vpliva število zunanjih faktorjev. To velja tudi za kolektivno narodno identiteto, ki predstavlja zgodovinski proces socialne in politične konstrukcije. V začetku je bil narod sinonimen pojem nacionalni državi, na primer v začetkih moderne oblike državnosti Anglije, Francije in Nemčije po razpadu srednjeveškega koncepta imperija, ko narod ni več izhajal iz monarha. Te države so združevale tudi enotno kulturo in religijo. S časom se je tudi ta koncept narodne identitete spremenil, saj smo postali priča narodom brez nacionalnih držav, poleg tega je danes odstotek držav, ki znotraj svojih meja posedujejo le lastno narodno identiteto, izredno majhen. V drugi polovici 20. stoletja so se bile te države, ki znotraj svojih meja že dolgo niso več združevale le enega naroda, prisiljene soočiti še s slabitvijo lastne suverenosti, država kot primarna oblika politične organiziranosti je začela izgubljati svojo moč. Ob tem sicer ne trdim, da so istočasno svojo moč začele izgubljati tudi narodne identitete - so se pa definitivno znašle v novih pogojih, znotraj katerih so se oziroma se še morajo preoblikovati. Posamezniki so z vpetostjo v vedno intenzivnejše procese mednarodnih interakcij soočeni s situacijo, ko narodna identiteta ni več primarna, vsekakor pa ne edina referenca, na podlagi katere delujejo. Kot sem omenila v zadnjem delu tega poglavja je narodna identiteta postala v pogojih globalizacije ranljiva, o tem, v kakšni obliki bo izšla iz te bitke lahko zaenkrat le sklepamo. Da pa bi lahko o tem kakovostno sklepali, se moramo nadalje najprej poučiti o globalizaciji.

3 GLOBALIZACIJA

Teoretiki globalizacije mejnik začetka le-te postavljajo različno daleč nazaj v zgodovino. Za nekatere njen začetek sega v turško nadvlado svilene poti, za druge v čas odkritja Amerike in prve plovbe okoli Rta dobrega upanja, ko se je začel razmah trgovine in so dobrine z različnih koncev sveta našle svoje tržišče tudi v Evropi. Spet drugi verjamejo, da ima globalizacija svoj izvor v drugi polovici 19. stoletja z začetkom industrijske revolucije (Örnek). Kakorkoli že, ta razvoj so z besedo globalizacija dejansko poimenovali šele ob padcu Berlinskega zidu, kateremu je sledil hiter napredek telekomunikacijske tehnologije. Globalizacija je postaja glavna značilnost pričujočega stoletja, in sicer tako na ekonomskem, političnem kot tudi socialnem in kulturnem področju. Globalizacija ruši bariere, z njeno pomočjo ljudje lažje fizično, legalno, jezikovno, kulturno in psihološko stopajo v interakcije, ne glede na to kje na svetu se fizično nahajajo (Scholte 2005, 59). Mnoštvo knjig in raznovrstnih člankov, ki v svojih naslovih vključujejo besedo »*globalizacija*« in njene izpeljanke, se zdi neskončno, nedvomno gre za eno izmed najhitreje rastočih akademskih zvrsti preteklih nekaj let. Ker pa imajo različni teoretiki globalizacije le-to v mislih različno razdelano, težko pobegnemo zaključku Ronalda Muncka, ki je zapisal, da je bil termin v preteklosti podvržen konceptualni inflaciji, danes pa je razvrednoten, saj lahko pomeni karkoli – vse ali nič (Edelman in Haugerud 2005, 157).

3.1 DEFINICIJE GLOBALIZACIJE

Definicij globalizacije je dandanes nešteto, vsak teoretik jo definira nekoliko drugače, pri čemer je zelo pomembno znanstveno področje dela teoretika globalizacije; sociolog bo tako globalizacijo opredelil drugače od ekonomista ali politologa. Poleg tega različne definicije globalizacije promovirajo različne vrednosti in interese (Scholte 2005, 53). Robertson (v Mlinar 1994, 24) meni, da bi lahko sodobno globalizacijo v najsplošnejšem smislu definirali kot obliko institucionalizacije dvojnega procesa, ki vključuje univerzalizacijo partikularizma in partikularizacijo univerzalizma, kar se z drugimi besedami navezuje na

napetost med kulturno homogenizacijo in kulturno heterogenizacijo. Őrnek (1997, 1) globalizacijo opiše kot tridimenzionalni pojem v smislu, da posega tako na politično, ekonomsko kot tudi kulturno področje človekovega življenja. Številni teoretiki so v svojih delih kazali težnjo po celovitejši in sistematični konceptualizaciji procesa globalizacije, med njimi tudi Mlinar (1994, 24). Globalizacijski proces je orisal v petih razsežnostih, in sicer: globalizacija kot povečevanje medsebojne odvisnosti v svetovnem merilu, pri čemer gre za širjenje prostorskih okvirov medsebojne odvisnosti dogajanja. Vse pogostejše smo priča dogajanju, da ravnanje in dejavnost ljudi v posameznem kraju privede do posledic, ki segajo preko lokalnih, regionalnih in nacionalnih meja ter dosegajo svetovne razsežnosti. Čim daljši kot je razpon, tem večji je praviloma delež individualnih in kolektivnih akcij, ki imajo globalne posledice, v tem procesu pa prihaja do vedno večje občutljivosti za razlike, ki se pojavljajo v svetovnem merilu. Višja kot je stopnja globalizacije, tem bolj je omejen prostor *»ubežniških alternativ«*. Globalizacija tako predstavlja najvišjo stopnjo inkluzivnosti ter s tem v določenem smislu totalitarizacijo svetovnega prostora.

Drugo razsežnost globalizacije Mlinar (ibid) vidi v obliki dominacije in odvisnosti. Koncept medsebojne odvisnosti zakriva dejansko dominacijo in podrejanje v svetovnem merilu. Osnova tega povezovanja je logika igre z ničelno vsoto; kolikor večje so koristi, ki jih iz omenjenih odnosov dobi svetovno jedro, toliko večje so izgube in izkoriščanje za svetovno periferijo.

Naslednji v nizu je vidik globalizacije kot svetovne homogenizacije, ki nadomešča homogenost prejšnjih teritorialnih enot. Namesto prejšnjih različnosti med teritorialnimi enotami, ki so se medsebojno izključevale, zdaj prihaja do uniformnosti v svetovnem merilu. Takšne težnje doživijo negativen odziv zlasti takrat, kadar se standardizacija in uniformnost pojavljata skupaj s težnjo po enosmerni dominaciji, kot se to kaže v oznakah *»vesternizacija«*, *»amerikanizacija«*..., pri čemer gre za standardizacijo materialne in duhovne kulture.

Predzadnja je globalizacija kot prerazporeditev raznovrstnosti sveta. Za to razsežnost velja, da je stopnja globalizacije tem večja, čim večji delež celotne svetovne raznovrstnosti je prisoten ali dostopen v okviru posamezne teritorialne skupnosti. Torej, čim bolj teritorialni sistemi postajajo inkluzivni v odnosu do raznovrstnosti v širšem okolju in v svetovnem merilu, tem bolj se izenačujejo z globalnim sistemom kot celoto.

Zadnja razsežnost globalizacije se kaže v preseganju časovne diskontinuitete na podlagi povezovanja asinhronih ritmov različnih aktivnosti in časovne vključenosti oziroma širjenja delovanja posameznih služb v globalnih prostorskih okvirih (ibid, 26–29).

Definicije globalizacije so, kot že rečeno, brezštevne, je pa moč med njimi potegniti skupne točke, ki jih omenja večina teoretikov globalizacije – večina se jih strinja, da globalizacijo zaznamujeta relativizacija fizičnega prostora in časa.

3.2 TOKOVI RAZMIŠLJANJA O GLOBALIZACIJI

Teoretiki globalizacije v svojih delih v glavnem opisujejo tri tokove razmišljanja o globalizaciji. Za prvi tok, ki se je odvijal od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja naprej, je značilno pretiravanje, nekritičnost in pogosto zagovarjanje ideje, da je globalizacija kapitala, kulture in komunikacij pripeljala do točke, ko nacionalna država ni več sposobna obvladovati lastne usode in da možnosti povratka ni več. Ta način razmišljanja je bil značilen zlasti za ekonomsko elito, medijske strokovnjake ter del akademske elite (Pikalo 2003, 14).

Drugi tok je nastal kot reakcija na prvega, kot odgovor na preveč poenostavljeno razmišljanje o globalizaciji prvega toka. Hay in Marsh (v Pikalo 2003, 15) sta nove faktorje v teoriji globalizacije strnila ter izpostavila pozitivno in močnejšo korelacijo med državnostjo, ki se odraža v višini državnih izdatkov za socialo, ter odprtostjo in primerjalno prednostjo v mednarodni politični ekonomiji. Tezo o hipermobilnosti tujih neposrednih investicij in produkcijskega kapitala v literaturi prvega vala sta označila za veliko pretiravanje; za makroekonomske kazalce in posamezne vladne politike sta trdila, da niso tako

poenoteni, kot naj bi bili zaradi globalizacijskih procesov po pripovedovanju literature prvega vala, ki trdi, da globalizacija prinaša učinek poenotenja na omenjenih področjih. Pri svojem razmišljanju sta tudi empirično podprla trditev, da zahteve domačega povpraševanja še vedno v pretežni meri zadovoljuje domača proizvodnja in domači kapitalski krog, domači proizvajalci ostajajo v domači lasti. Strinjala sta se tudi z ugotovitvijo, da so mednarodni tokovi kapitala izjemno koncentrirani znotraj Evrope, Severne Amerike in pacifiško-azijske regije, kar pelje v smeri regionalizacije, triadizacije ali internacionalizacije, ne pa tudi globalizacije. Za konec sta poudarila, da današnjega sveta ne obvladujejo globalni gospodarski odnosi, kar se kaže v tem da kapital še vedno deluje znotraj znanih okolij, kot je na primer nacionalno gospodarsko okolje.

Glede tretjega toka razmišljanj o globalizaciji si avtorji sicer niso povsem edini, pobuda pa je znova na Hayu in Marshu, ki predlagata razvoj študij tretjega vala, ki na globalizacijo ne bo gledal kot na zaključen proces ali končno stanje, pač pa kot na tendenco, ki ima svoja nasprotja. Ne sprašujeta se o tem, kaj lahko globalizacija brez subjekta razloži, pač pa kako lahko vpeljava subjekta pomaga razložiti fenomen, ki ga mnogi identificirajo kot globalizacijo. Globalizacija tako ni več tisto, kar razlaga, ampak tisto, kar je treba razložiti. Nekonsistentno je globalizacijo enkrat prikazovati kot končno stanje, rezultat, spet drugič pa kot proces, ki poteka vzporedno z drugimi procesi (ibid, 15–17).

3.3 HOMOGENIZACIJA IN HEGEMONIZACIJA – DVE STRANI ISTEGA KOVANCA?

Ena izmed posledic globalizacije je, da si ljudje širom zemeljske oble postajamo vedno bolj podobni, homogenizacija stopnjuje podobnost. Drugi spremljajoči element je hegemonizacija. Medtem ko homogenizacija skrbi za širjenje homogenosti, hegemonizacija skrbi za konsolidacijo hegemonskega centra. Ta trend spremlja neproporcionalna globalna moč majhnega števila držav. Naj opisano pojasnim na nekaj primerih (povzeto po Mazuri 1999):

- v pričujočem stoletju se ljudje širom sveta oblačimo bolj podobno, kot smo se, recimo, v devetnajstem stoletju (homogenizacija) – a pravila oblačenja, dress code, ki se jih globalizira, so neoporečno pravila zahodnega sveta (hegemonizacija). Moška obleka zahodnjaka je postala skoraj univerzalna za cel svet, jeans revolucija je zajela polovico mlade populacije širom zemeljske oble;
- nadalje – tako imenovani svetovni jeziki so v tem stoletju postali bolj svetovni, kot so bili v prejšnjih stoletjih. Pri tem za svetovni jezik štejemo jezik, ki ga govori vsaj tristo milijonov ljudi, ki je prisoten v vsaj desetih državah kot uradni jezik, ki se je razširil vsaj na dva kontinenta kot večinski jezik in je v splošni uporabi za sporazumevanje vsaj na štirih celinah (homogenizacija). Po drugi strani so jeziki, ki so se globalizirali, pretežno evropskega porekla – zlasti angleščina in francoščina, tudi španščina in nemščina (hegemonizacija);
- danes smo realnosti svetovne ekonomije bliže kot kdajkoli prej v človeški zgodovini. 'Kihanje' Hong Konga ali 'kašljanje' Tokya pošlje cunamni val po celem svetu (homogenizacija). A po drugi strani so skoraj vse države, ki krojijo svetovno ekonomijo, zahodne države. Vse najdemo v skupini G7: Združene države Amerike, Japonska, Nemčija, Velika Britanija, Francija, Kanada in Italija (hegemonizacija);
- že dvajseto stoletje je s pomočjo interneta omogočilo takojšnje sporazumevanje in izmenjavo informacij na področju velikih razdalj (homogenizacija). Kakorkoli – center živčnega sistema interneta najdemo v Združenih državah Amerike (hegemonizacija);
- tudi izobraževalni sistemi niso ušli rokovanju z globalizacijo in danes postajajo, vsaj v glavnih značilnostih, vedno bolj podobni v vseh državah sveta (homogenizacija). A če jih pogledamo podrobneje, bomo ugotovili, da se zgledujejo po izobraževalni sistemih Evrope in Združenih držav Amerike (hegemonizacija);

- ideološke silnice so še en biser na ogrlici, ki jo okrog vratu nosi globalizacija. Liberalizem postaja vse bolj splošno sprejet koncept, najsi bo prostovoljno, ali pod različnimi pritiski (homogenizacija). Posamezniki, ki diktirajo tržno regulacijo, liberalizacijo in privatizacijo, so ekonomski guruji zahodnega sveta, ki jim zaledje daje Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad, Združene države Amerike, pomaga tudi Evropska Unija. Evropa je dejansko mati vsem modernim ideologijam, ki so se razširile po svetu, in sicer tako dobrim kot slabim – liberalizmu, socializmu, marksizmu, fašizmu, nacizmu in drugim (hegemonizacija).

4 EVROPSKA IDENTITETA KOT PRIMER NADNACIONALNE IDENTITETE

Intenzivna evropska integracija je šla z roko v roki z naraščajočim akademskim in političnim iskanjem korenin evropskega v zgodovini, religiji, znanosti in kulturi. Ideja Evrope je zgodovinsko in sociološko postala politična ideja in mobilizacijska metafora konec dvajsetega stoletja, točneje okrog leta 1989. Poudarek evropske ideje se kaže na značilni kulturni entiteti, ki jo združujejo enake vrednote, kultura in identiteta. Njena zapuščina izhaja iz klasične grške civilizacije, rimskega prava, judovsko-krščanske etike, razsvetljenskih idej, oblikovala sta jo humanizem in renesansa, reformistično gibanje z Martinom Luthrom na čelu, protireformacija... Evropska ideja je tako od svojih začetkov prežeta z elementi razuma, napredka in demokracije, ki predstavljajo temelj evropskega udejstvovanja (Rizman v Zajc 1998, 22).

Ena izmed značilnosti evropske identitete je, da se je tekom zgodovine oblikovala na podlagi drugačnosti evropske civilizacije in njenih osnovnih vrednot. Vsi, ki jih niso spoštovali, so bili percepirani kot nerazviti, zaostali neugnanci in barbari, ki bi lahko ogrozili evropsko civilizacijo. Naravno je, da se je podoba Evrope, kakor tudi podoba njenega sovražnika, tekom zgodovine menjavala, vendar pa se osnovne definicije evropske identitete niso preveč spreminjale. Evropa je bila tako že od samega začetka determinirana na podlagi dihotomije »mi« in »oni«. Za primer si lahko pogledamo religiozne razlike (med katoliško, protestantsko in pravoslavno cerkvijo) in jezikovne razlike (med romansko, germansko in slovansko jezikovno skupino), ki so sicer v soodvisnosti (krščanko-romansko, protestantsko-germansko in pravoslavno-slovansko), predstavljajo pa osnovni vir konfliktov na evropskih tleh, gledano tako zgodovinsko kot tudi v današnjem času (Stråth 2002, 388). Kljub vsemu v današnji Evropi o različnosti govorimo kot o dejstvu, ki evropsko tradicijo le bogati. Eden izmed sloganov Evropske Unije je tako »*združenost v različnosti*« (Accetto 2006, 178).

Kaj torej Evropa je – zgolj geografski pojem, ekonomska tvorba ali politična vizija prihodnosti prostora, ki ga zavzema? Edgar Morin (1989, 168–169) jo naslavlja kot »*usodno skupnost*«, ko trdi, da ne izhaja iz preteklosti, temveč gre za strukturo sedanjosti, ki je morala nastati kot odziv na prihodnost. Evropa sedanjosti je tako političen odgovor na izzive prihodnosti, kot so trg delovne sile, ekologija, mednarodne migracije, politične pravice in svoboščine. Brez Evrope evropski prostor ni sposoben odgovoriti na izzive današnjega dne. Evropska konstrukcija je integrirana v večji proces globalizacije, ki se odvija na dveh ravneh – med državami članicami in širše. Države članice se morajo zato spopadati s paradoksom tekmovanja med sabo za najboljši položaj v mednarodni hierarhiji in vzponom nacionalističnih teženj, obenem pa delovati znotraj kompleksne politične konstrukcije Evropske Unije. Proces evropeizacije, tako kot tudi proces globalizacije, zahteva politično, socialno in kulturno sinhrono ravnanje, kar je lahko potencialen vzrok identitetnim napetostim.

Evropa kot političen projekt nedvomno kljubuje nacionalni državi, to je politični strukturi, ki izhaja iz 18. stoletja, in temelji na teritorialni, jezikovni ter do neke mere praviloma tudi religiozni enotnosti, kljubuje njeni primernosti v pogojih vse večje soodvisnosti držav in supranacionalnih tvorb kot tudi transnacionalnih omrežij v jedru evropeizacije ter širše, kljubuje globalizaciji sami. Evropa kot politična skupnost izziva zgodovino nacionalnih držav, njihove politične tradicije in vladne prakse in načjenja vprašanja o novi entiteti (Kastoryano 2004, 3). Države članice na različne načine kažejo svojo željo in pripravljenost živeti pod skupnim okriljem, medtem ko zgodovinarji iščejo skupne korenine, ki so zabeležene v analih držav članic. Evropski šolniki iščejo načine, kako na prihajajoče generacije, ob upoštevanju zgodovinske vloge nacionalnih držav, prenesti evropsko identiteto, ki je šele v povojih in na kateri se postopoma šele gradi. To je nevhvaležno početje. Kako izbrati med ekonomskimi interesi in skupno politično voljo na eni strani ter suverenostjo držav in političnih tradicij na drugi? Kako združiti pluralističen in kompleksen občutek pripadnosti posameznikov, skupin, narodov in nacij, da bi se prepoznali v identiteti, ki bi bila ekskluzivno evropska, ali bolje – kako identifikacijo z Evropo narediti za nov političen prostor delovanja in odločanja?

4.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ IDEJE O EVROPI

Kot sem že omenila, evropska ideja ni stvar preteklih nekaj desetletij. Razvijati se je začela že v obdobju antike. Kot je v svojem delu Združene države Evrope zapisala Cirila Toplak (2003, 20) je »v/ zgodovino stopila kot mit, antiko preživela kot megleen geografski pojem, se v srednjem veku poistovetila s krščanskim svetom, v novem veku postala kultura, v sodobnosti pa najprej razdeljen in nato vse bolj enoten političen prostor, v prihodnosti politični subjekt brez precedensa«.

4.1.1 EVROPSKA IDEJA V ČASU ANTIKE

Za Grke in Rimljane je bila v začetku beseda Evropa povezana bolj z mitom kot pa z geografskim pojmom ali čimerkoli drugim. Zgodba o Evropi se tako začne z mitsko pripovedko. Po njenem pričevanju se je Zeus zaljubil v Evropo, edino hči feničanskega kralja Agenorja. Da bi se je polastil, se je spremenil v veličastnega bika ter ji dovolil, da ga ljubkuje. Ko mu je pričela zaupati, se je povzpela na njegov hrbet, kar je Zeus izkoristil in Evropo ugrabil. Z njo na hrbtu je skočil v morje ter jo odpeljal na obalo Krete, kjer mu je, potem, ko si je znova nadel človeško podobo, povila tri sinove (Toplak 2003, 24; Hay 1995, 23; Boer in drugi 1995, 15; Mastnak 1998, 48). Eden izmed njih je bil kralj Minosa, ki je ljudem dal civilizacijo in zakone, po smrti pa je postal eden izmed treh sodnikov v peklu (Le Goff 2006, 19) – v tej vlogi je evropsko ozemlje vse prepogosto smatral za svoje igrišče.

V antiki so o Evropi vedeli toliko, kolikor je o njej šlo ustno izročilo. Za zgodovinarje tega časa je veljala za belo liso, predstave o njej (kakor tudi o drugih delih sveta) so bile nejasne, zemljevidov je bilo še malo. Najtočnejši zemljevid tega časa je delo Aleksandrinca Ptolemeja iz 2. stoletja, ki je na podlagi informacij, ki so jih zbrali njegovi predhodniki, zemljepisno karto razdelil s stopinjsko mrežo (Toplak 2003, 30). Verjel je v obstoj treh celin, ki jih ločujejo Sredozemlje, Nil in Don, vse pa obliva velik ocean. Tudi biblijski teksti tega časa so delili podoben pogled na svet, in sicer ga delijo kot ozemlje, ki je bilo razdeljeno med tri Noetove sinove, Sema, Kama in Jafeta (Boer in drugi 2002,

19). Ozemlje Evrope³ je bilo dežela Jafeta, dežela poganov, Grkov ter kristjanov. Naslednjemu sinu, Semu, je pripadala Azija, ki je veljala za deželo semitskih ljudstev, slavnih po tem, da so nam dala patriarhe in preroke, izvoljeno ljudstvo ter ne nazadnje Kristusa samega. Žal je bila, sodeč po Svetem pismu, obsojena na manjvrednost, saj pravi, da naj Bog Jafeta razširi po svetu in da naj prebiva v Semovih šotorih. Še hujša usoda je v Afriki doletela potomce Kama, njihova podrejenost je zapisana še točneje z besedami, da naj bo hlapec hlapcev bratoma (Hay 1995, 34–35).

4.1.1.1 OBDOBJE ANTIČNE GRČIJE

Evropejstvo kot ideja v času antike še ni obstajala, kljub vsemu pa velja zlitje grško-rimske civilizacije za enega od temeljev evropske kulture, podobno velja za keltsko dediščino (Toplak 2003, 33). Antična Grčija je bila skupek mestnih držav, iz katerih se je rodila primitivna oblika demokracije in iz teh mestec se je rodila evropska civilizacija. Polis predstavlja prvo pravno urejeno državo v evropski zgodovini (Bratož 1997, 53). Svobodna misel, individualizem, humanizem in demokracija so se rodile v Atenah. Grška tradicija polisa, njena civilizacija⁴ in njeno razumevanje politike so pustile močan pečat na političnem in kulturnem življenju današnje Evrope, tako lahko najdemo neposredno vez med antično Grčijo in Evropo v smislu kulture, politike in socialne organizacije, religije in etike.

Na politično in ekonomsko življenje grških mestnih držav so imele močan vpliv geografske danosti, polisi so bili med sabo fizično ločeni. Zaradi naraščajočega prebivalstva in nesamozadostnosti mest se je začela razvijati trgovina.

³ Termin Evropa se znotraj Biblije ne pojavlja, da govori o evropskem ozemlju je moč razbrati iz konteksta (Boer in drugi 2002, 19).

⁴ Med veznimi elementi grške civilizacije najdemo skupen jezik, pisavo, na katero so preko trgovskih stikov močno vplivali Feničani, zelo pomembna je grška mitologija, ki je pustila pečat na religiji in odnosu do grških bogov. Nadalje so za grške polise značilne tudi olimpijske igre, ki so od leta 776 pr.n.št. potekale redno na vsaka štiri leta, posvečene so bile bogu Zevsu, v času priprav nanje in med tekmovanji pa je med mestnimi državami veljalo premirje. Za grško civilizacijo je bilo izredno pomembno tudi Delfsko preročišče, kjer so bili med drugim postavljeni temelji grškemu koledarju (Globočnik in drugi 2001, 46–47).

Geografija je poskrbela tudi za neenotnost in različnost posameznih držav in za to, da ena sama ni mogla nikoli dominirati celotnemu območju. Kljub temu, da med antično Grčijo in Evropo obstajajo velike razlike, ne moremo ovreči dejstva, da je prva močno vplivala na drugo. Grška demokracija je bila namenjena grškim državljanom, participacija v demokratičnih odločitvah je bila torej omejena zgolj na ta krog prebivalstva, ki je izključeval sužnje (Thorley 1998, 98–100). Doktrina o enakopravnosti vseh še ni bila prisotna. Kljub suženjski praksi in izključevanju Grčija velja za domovino demokratične misli in posameznikove svobode, poznala je že pravni red⁵, na katerem je tudi temeljila. Tako je poznala institucijo ljudskega sodišča, ljudske skupščine, sveta plemičev, enakosti pred zakonom, organiziranost vsega omenjenega pa je bilo v domeni dotičnega polisa (ibid, 38–58). Kot v enem izmed svojih spisov, spisu *O miru* iz leta 355 pr. n. št., ugotavlja atenski govornik Iskorat (v Accetto 2006, 84), je blagostanje med polisi mogoče le preko složnega sobivanja avtonomnih mestnih držav. Politični in diplomatski odnosi med polisi, ki so potekali preko pogajanj pri reševanju sporov med njimi, trgovinski dogovori ter ravnotežje moči med večjimi mestnimi državami, kot sta bili Šparta in Atene, so vse značilnosti, ki so v današnjem času značilne za meddržavne odnose, ki jih prakticira EU. Iskokratovega razmišljanja sicer še ne moremo šteti za poziv k političnemu združevanju Evrope. Kot je zapisal Accetto (2006, 85–86) bo

po njegovem [Isokratovem] pozivu k izgradnji miru minilo približno šest stoletij, preden bo Evropa z razširjanjem rimskega prava in krščanstva začela dobivati prve zametke svoje 'uradne' kulturne identitete; nadaljnjih šest stoletij, preden bo v času Karla Velikega jasno prepoznavna kot posebna civilizacijska enota; še nadaljnjih šest stoletij, preden bojo njeni misleci ob kulturni začeli pozivati tudi k njeni politični enotnosti; in še nadaljnjih šest, preden bojo na prelomu tretjega tisočletja tovrstni pozivi

⁵ V obdobje grških mestnih držav spada tudi prvi zapis pravnega reda, leta 621 pr.n.št. jih je izdal Drakon. T.i. Drakonovi zakoni so bili izredno strogi, že najmanjša tatvina se je kaznovala s smrtjo. Kdor ni mogel plačati dolgov, je skupaj z družino postal upnikov suženj. Zanimivo je, da je že podal ločnico pri vrednotenju umora – poznal je naklepni in nenaklepni umor, odpravil je tudi krvno maščevanje (Thorley 1998, 24; Bratož 1997, 72).

privedli do dejanskega in vse bolj soglasnega truda za njihovo uresničitev.

Na področju religije antična Grčija sicer ni imela neposrednega vpliva na Evropo, saj je bila politeistična, Grki so na svet gledali kot na prostor, kjer bogovi in ljudje živijo v sožitju. Grški odnos do religije in verovanj resda ni pustil neposrednega pečata na religijo Evrope današnjega časa, zato pa je imel toliko močnejši vpliv na njeno kulturno tradicijo preko literarnih del, glasbe in umetniških upodobitev. Tudi evropska filozofija ima svoj izvor v antični Grčiji, kjer se je začel razvijati racionalen pogled na svet, kritična perspektiva realnosti nas naveže na imena kot so Platon, Aristotel, Sokrat, ki so pionirji evropske filozofske misli, epistemologije, logike, fizike, biologije, medicine, astronomije, matematike, aritmetike in geometrije. Vpliv grške misli na področje literature, umetnosti in znanosti je oblikoval zahodnoevropsko kulturo.

Omeniti velja še dogodek, ki je pomembno vplival na evropsko identiteto, in sicer je bil to konflikt med Grki in Perzijci, ki se je zgodil zaradi razlike v jeziku, navadah, karakteristikah in različnemu sistemu vladanja med obojimi. Zgodovinarji nanj gledajo kot na konfrontacijo med Evropo in Azijo, svobodo in despotizmom. Grško-perzijske vojne so bile pomembne v oblikovanju grške identitete, ki je bila temelj kasnejši evropski oziroma zahodni identiteti, pojavila se je distinkcija med zahodnim svetom, prostorom svobode, domovino lepote in modrosti, nasproti vzhodu, centrom suženjstva, brutalnosti, ignorance in tiranije (Le Goff 2006, 19). Ta superiornost zahodne civilizacije je skupna vsem obdobjem evropske zgodovine, ko so Evropejci na druge narode gledali kot na inferiorne, necivilizirane in ignorantske – najdemo jo v srednjeveškem obdobju in obdobju moderne zgodovine, najdemo jo celo v obdobju hladne vojne, prepoznali bi jo lahko tudi v novodobnem odnosu do migrantov znotraj EU.

4.1.1.2 OBDOBJE RIMSKEGA IMPERIJA

Obdobju grških mestnih držav je sledilo obdobje Aleksandra Velikega, helenistično obdobje, ki je najprej nadvladalo grški svet, ki mu je sledila Perzija, Egipt in Indija. Grška kultura se je tako razširila širom dotlej znanega sveta.

Obdobje makedonske nadvlade predstavlja tranzitno obdobje med kulturo mestnih držav klasične Grčije do univerzalne kulture Rimskega imperija. Rojstvo le-tega je pomenilo odločilen korak k ustanovitvi svetovne države, ki je pod svojim okriljem in motom *pax romana*⁶ združevala civilizacije tekom mediteranske obale. V prvih petih stoletjih svojega obstoja je Rimski imperij izgotovil okvir nove civilizacije, znotraj katerega so različne antične kulture dobile bolj kozmopolitski izraz. Za evropsko identiteto lahko znotraj tega obdobja izoliramo dva pomembna dogodka, in sicer krepitev moči krščanske religije ter koncept univerzalne, internacionalne države svetovnih razsežnosti z zakoni, ki so veljali za vse prebivalce le-te v enaki meri.

Ena izmed edinstvenih karakteristik rimske države je bila kvaliteta kohezivnosti in enotnosti njene organizacije. Fizične vezi, omrežje vojaške garnizije, ki je bila stacionirana v vsaki izmed provinc, in cestno omrežje je zagotavljalo tesno povezavo z Rimom kot centrom odločanja. Organizacijske vezi, skupni zakoni in administracija, univerzalna vojska, ki je delila skupne standarde delovanja, so zagotavljali enotnost širom geografskega prostora, ki ga je država zavzemala. Tudi to značilnost lahko danes izluščimo kot značilnost EU. Rimski imperij je dejansko bil internacionalni sistem, saj je zavzemal področja od Italije, Nemčije, Britanije, Španije, Francije, severne Afrike, Egipta in držav srednjega vzhoda. Vse te različne države in narodi, ki so jim pripadali, so nanj gledale kot na dejanski center odločanja in mu s tem podeljevale legitimnost delovanja.

Dosežki na področju političnega in družbenega življenja te ere so bili impresivni in trajni. Rimski zakoni so največji prispevek v zakladnico svetovne zgodovine. Beseda zakon izhaja iz rimske *lex* in pomeni obvezo, ki zavezuje. Že sama beseda torej demonstrira uniformnost administracije celotnega teritorija države. Rimski zakoni, na katere gledamo kot na enega izmed temeljnih kamnov evropske civilizacije, so vključevali vladanje imperiju, služili so racionalizaciji

⁶ Pax romana ali obdobje rimskega miru je predstavljalo dolgo obdobje relativnega miru. Začelo se je v obdobju vladavine cesarja Augusta, t.j. okrog leta 27 pr.n.št., končalo pa se je s smrtjo cesarja Marka Avrelija, okrog leta 180 n.št.

pravnih in administrativnih sistemov širom le-tega, standardizaciji denarja, merskih in težnostnih količin. Delili so se na jus civile, ki je urejal odnose med državljani, ter na jus gentium, ki je reguliral odnose med državami. Bili so veliko bolj humani kot katerikoli zakonik prej, predstavljajo pa temelj večini pravnih redov modernih evropskih držav. Med drugim je bila ena izmed njihovih značilnosti tudi ta, da so se nenehno spreminjali in s tem prilagajali potrebam in danostim določenega obdobja. Zagotavljali so enakost svobodnih državljanov pred zakonom, poleg tega so predstavljali zagotovilo varnosti. Z določanjem higienskih standardov, vedenjskih vzorcev in posameznikovih pravic so posegali tudi na področje kvalitete življenja. Med drugim so zagotavljali tudi možnost izobraževanja, ki ni bila na voljo le redki peščici posvečenih, pač pa vsem svobodnim državljanom.

Po besedah Le Goffa (2006, 21–24) moramo antično dediščino razdeliti na štiri dele, štiri skrinje. Prva med njimi je grška, ki je srednjemu veku dala lik heroja, junaka. Le-ta se je tekom srednjega veka pokristjanil in postal mučenec ali svetnik. Dala mu je tudi humanizem, ki ga je krščanstvo prav tako prilagodilo, saj so v 12. stoletju govorili o krščanski Sokratiki. Pustila mu je tudi versko stavbo, ki se je iz templja, potem ko so ga podrli ali na novo uporabili, spremenil v cerkev. Vino je postalo s posredovanjem Rimljanov pijača aristokracije in posvečena tekočina v krščanski liturgiji. Ne nazadnje je potrebno omeniti še polis, mestno državo, daljno predhodnico srednjeveškega mesta, ter besedo demokracija, ki je pravo veljavo znova dobila šele po srednjem veku s francosko revolucijo. In seveda ime Evropa.

Skrinja rimske dediščine je precej obsežnejša, saj je srednjeveška Evropa izšla neposredno iz rimskega cesarstva. Tu je jezik, posrednik civilizacije. Srednjeveška Evropa je govorila in pisala latinsko in ko se je latinščina po 10. stoletju umaknila ljudskim narečjem, so jezikovno dediščino nadaljevali romanski jeziki. Ljudem srednjega veka, ki so bili v evropskem izročilu vojščaki, so Rimljani zapustili vojaško umetnost. Zapustili so jim tudi arhitekturo, srednji vek je podedoval rimski kamen, obok in zelo vpliven arhitekturni priročnik rimskega teoretika Vitruvija, za svoje pa je vzel le nekatere izmed največjih

rimskih stvaritev⁷. Iz rimske antike je srednji vek podedoval tudi nasprotje med mestom in podeželjem. Nasprotje urbs-rus se je skupaj s kulturno razsežnostjo nasprotja med urbanim in rustikalnim nadaljevalo v drugačnih oblikah. Tako se je Evropa najprej podeželila, v srednjem veku pa nato pomestila. V tem obdobju je imelo močno vlogo tudi pravo, ki je bilo tako podedovano kot tudi na novo obujeno rimsko pravo. Poučevali so ga tudi na prvi univerzi v Bologni, ki je nastala v 12. stoletju, ter je zaslovela kot evropska zibelka prava.

Le Goff (ibid, 23) omenja za pomembno še dediščino, ki jo je poimenoval indoevropska trifunkcijska ideologija. Gre za prepričanje, da morajo biti v družbi prisotni trije poklici za dobro delovanje le-te, in sicer sestavljajo dobro urejeno družbo duhovniki - tisti ki molijo, vojščaki - tisti, ki se vojskujejo in delavci - tisti, ki delajo. To klasifikacijo je v srednjem veku posvojilo več učenjakov, ponavljala se je vse do treh stanov med francosko revolucijo. Po industrijski revoluciji se je nato uveljavila drugačna trifunkcijskot primarnih, sekundarnih in tercialnih dejavnosti, kot so jih določili ekonomisti in sociologi (ibid, 239).

Zadnja, zelo pomembna skrinja dediščine, je svetopisemska dediščina, ki je srednjeveškim ljudem niso prinesli Judi, pač pa kristjani iz prvih stoletij. Starozavezna dediščina, ki je v prvi vrsti izjava o monoteizmu, je kljub vse močnejšim protijudovskim občutjem ostala vse do konca srednjega veka ena najmočnejših in najbogatejših prvin ne samo religije, ampak celotne srednjeveške kulture (ibid, 24). Ko je Rimski imperij krščanstvo enkrat sprejel za državno religijo, ko je rimski svet postal krščanski, je katoliška cerkev zamenjala imperialni Rim kot institucija (Res publica Christiana), papeštvo pa je postalo branik krščanstva in Evrope. Nastopil je srednji vek (Boer in drugi 2002, 69).

⁷ Marc Bloch (ibid, 22) je nazorno pokazal, kako se srednjeveška cesta razlikuje od rimske, ki je bila zgrajena na podlagi izvrstnega tehničnega znanja za vojaške namene, tekla je naravnost in je bila tlakovana. Srednjeveški prebivalci so hodili peš ali porivali voziček, pri čemer so si pomagali z osli ali konji po cestah iz ilovice. Te ceste niso tekle v ravni črti, pač pa so zavijale bodisi k cerkvam ali na seleče se tržnice. Ohranjeni ostanki rimskih cest so kljub vsemu ostali simbolna orientacijska točka.

4.1.2 EVROPA V ČASU SREDNJEGA VEKA

Dokler rimski imperij ni posvojil krščanske miselnosti, je beseda Evropa predstavljala zgolj geografski prostor. Evropa je obstajala, Evropejci ne. V času srednjega veka je beseda Evropa začela pridobivati na vrednosti in bila iz zgolj geografskega pomena dvignjena na vrednoto na temelju religije (Toplak 2003, 51). Skozi celoten srednji vek je rimska katoliška cerkev povezovala ljudi širom zahodne Evrope. Praznina, ki jo je za sabo zapustil usihajoč Rimski imperij, je bila napolnjena z naraščajočim zavedanjem krščanstva, ki ni predstavljal le verske skupnosti, pač pa tudi koherentno politično entiteto. V tem obdobju se je na evropskem ozemlju uveljavil fevdalni družbeni red, v katerem je življenje krojilo podrejanje kralju. Tako je bilo ozemlje sestavljeno iz množstva nestabilnih fevdalnih posesti in škofij, ki so bile po svoji naravi trajnejše. Le-te so po rimskih provincah predstavljale tudi prve upravne enote, na katere je bilo razdeljeno evropsko ozemlje. Znanost je bila potisnjena na stran, glavno besedo so imeli čudeži in praznoverje, božja volja je bila odgovor na vse, kar se je v družbi zgodilo. Na služenje bogu se je gledalo kot na edini smoter človeškega obstoja. To je bilo obdobje intenzivnega pokristjanjevanja, ki je postopoma privedlo do enačenja med Evropo in krščanstvom (Boer in drugi 2002, 34; Accetto 2006, 89). V ta čas segajo tudi prvi pravi načrti za politično povezovanje Evrope in samoumevno je bilo, da so se avtorji prvih načrtov v iskanju povezovalnih dejavnikov obrnili k interesom krščanstva, točneje, k izoblikovanju zavezništva za obrambo pred in spopad s skupnim zunanjim sovražnikom – Turki (Accetto 2006, 88–89).

Krščanstvo tega obdobja je svoj antipod poiskalo v islamu, ki je predstavljal idealnega sovražnika, nasprotovanje med kristjani in muslimani je zapolnjevalo vsa področja človekovega življenja (Lopez 1969, 282). To je vodilo v križarske vojne, ki so v 11. stoletju postale stalnica krščanskega delovanja, in če po besedah Debeljaka (2004, 71) odmislimo rimsko cesarstvo, je bila prva transnacionalno oblikovana, čeprav ohlapno dojeta Evropa tista, ki jo je združila duhovniška elita v času križarskih vojn. Evropa je bila povzdignjena v glavni center krščanstva, muslimanski teritorij ji je preprečil vsak neposreden stik z

drugimi religijami in civilizacijami. Islam je predstavljal točko, na kateri se je krščanstvo definiralo in konsolidiralo, izoblikovala sta se dva glavna cilja krščanskega sveta: boj proti islamu in spreobrnitev preostalega poganskega sveta v krščanstvo. Mastnak (1998, 73) v svojem delu *Evropa med evolucijo in evtanazijo* celo dokazuje, da je bila protimuslimanska ideja osrednja nit pri oblikovanju evropske kolektivne identitete. Verski voditelji so delovali na osnovi aksioma »p/ogani imajo narobe in kristjani imajo prav« (Hay 1995, 45). Na tem mestu se mi zdi primerno povedati nekaj o oblikovanju evropske identitete na principu »mi« in »oni«.

4.1.2.1 VLOGA »DRUGIH« PRI OBLIKOVANJU EVROPSKE IDENTITETE

Identiteta je dualističen koncept: za vsak »mi« mora obstajati ujemajoč se »oni«. Za identifikacijski proces je obstoj »drugega« nujen, saj je po logiki razmer potreben za distinkcijo. Oblikovanje meja med nami in drugimi je temelj procesa konstrukcije identitet. Verska ali nacionalna identiteta se izoblikuje ali vsaj utrdi tudi s konfliktom, z nasprotjem. Identiteto ustvari drugi, da ne rečemo celo nasprotnik ali sovražnik (Le Goff 2006, 40).

Na »drugega« lahko gledamo v pozitivnem in v negativnem smislu. »Drugi« je lahko tako zaznan zgolj kot različen, nekaj ali nekdo z neznčilnimi karakteristikami, ki naredijo poznane identitetne karakteristike domače. Po drugi strani lahko ta »drugi« predstavlja ogrožajočo silo, ki poznanih identitetnih karakteristik ne naredi zgolj domačih, pač pa le-te povzdigne na raven vrednote, na raven pravičnega in dobrega. V tem primeru se identiteta oblikuje na osnovi negativnih temeljev skozi izključevanje in prav koncept izključevanja je za pojasnjevanje evropske identitete zelo pomemben. Zaradi različnosti kulturnih tradicij znotraj kontinenta je točko poenotenja treba iskati zunaj njenih meja. »Mi« tako ni definiran znotraj okvira skupnih izkušenj in ciljev, pač pa z negacijo »drugih«. Evropa današnjega dne je vsled tega rezultat cele vrste dihotomij, do katerih je po Bragueju (2003, 14–19) prišlo na podlagi dveh osi, prva je os sever – jug, ki deli Vzhod od Zahoda, druga pa poteka pravokotno, to je os vzhod –

zahod, ki deli Sever od Juga. Njuna zgodovina sega tisočletja nazaj, skozi pa sta se periodično izmenjevali na naslednji način:

- prva delitev v vrsti gre po osi sever – jug in ločuje Zahod in Vzhod, če parafraziramo ločuje sredozemski prostor (Zahod) na eni strani, na drugi je preostali del sveta (Vzhod). Ta delitev sega v čas, ko si je Grčija izbojevala svobodo izpod perzijskega kraljestva, konča pa se, ko je helenizem osvojil celotno Sredozemlje;
- druga delitev teče po osi vzhod – zahod. Zgodi se znotraj sredozemskega prostora in ga razdeli na dve približno enaki polovici. Gre za delitev sever – jug, ki nastopi po muslimanski osamosvojitvi vzhodnega in južnega Sredozemlja v 7. stoletju. Meja, ki se ob tem vzpostavi, se do današnjih dni ni kaj dosti spremenila, bizantinski svet se je kljub nenehni borbi proti islamu razvijal v nenehnem stiku z njim.

Stråth (2002, 391), po Lacanovem zgledu, govori o treh ogledalih, v katerih je evropska identiteta v preteklosti iskala svojo podobo, in sicer so to orientalsko-azijski, ameriški in vzhodno evropski. V teh ogledalih je bila podoba »drugega« zaznana tako inferiorno kot tudi tekmovalno. Evropska identiteta se je razvijala na podlagi političnega mita o monolitni globalni grožnji, ki jo predstavlja svet za mejami Evrope. Ogledala predstavljajo ksenofobične stereotipe, stereotipe o »drugem«, povedo pa več o Evropejcih samih kot o tistih, na temelju katerih se le-ti identificirajo. Stereotipi so nato inkorporirani v samorazumevanje in v kompliciranem procesu identifikacije sprožijo pojav avtostereotipov. V končni fazi se pojavi težava, da omenjeni avto- in ksenostereotipi niso avtonomno preiščljivi s strani posameznikov, pač pa le-ti nanje le pristanejo (ibid, 395).

Nemogoče je preceniti pomembnost tekmovalnega odnosa med krščanstvom in islamom pri razumevanju Evrope, ki je od križarskih vojn dalje skrbel za

razlikovanje krščanskega »mi« in islamskega »oni«⁸. Kljub temu, da ne gre pozabiti dejstva, da so se v konstantno spreminjajočih evropskih konstelacijah menjavala obdobja miru in vojne med evropskimi državami in otomanskim imperijem⁹, je islamska ekspanzija dolgoročno poskrbela za enačenje med Evropo in krščanstvom, ki sta postala sinonima. Krščanstvo je nadomeščalo Evropo kot koncept združitve. Ko se je le-ta tekom tridesetletne vojne razbil, si je Evropa v razsvetljenskem diskurzu nadela nov pomen in ostala center združevanja. V obdobju razsvetljenstva se je spor med krščanstvom in islamom relativiziral zaradi izgube absolutne moči religije. Azija in Orient sta tako predstavljala ogledalo, v katerem se je evropska samopodoba risala dolgo vrsto let. V njem je moč odkriti mnogo različnih, na čase tekmovalnih podob, obenem je tudi ogledalo, v katerem se pogosto da videti tisto, kar se želi videti (ibid, 391–393).

Vzhodnoevropsko ogledalo, v katerem je Evropa prav tako klesala svoj izgled, je paradoksalno, svojevrstni oksimoron, saj istočasno predstavlja točko vključevanja in izključitve: je Evropa in istočasno ni Evropa. To ogledalo demarkacije se je izoblikovalo v dobi razsvetljenstva: ko so razsvetljenski filozofi označili Zahodno Evropo za sedež civilizacije, so obenem Vzhodno Evropo označili za njen komplementarni nasprotni del. Stara delitev Evrope je od časov Tacita do tega momenta potekala na liniji sever – jug, imperij – barbari, za novo delitev je poskrbel Voltaire. Kot je zapisal Larry Wolff (v Stråth 2002, 393):

Ni dejanske potrebe po potovanju na območje Vzhodne Evrope, da bi lahko sodelovali v njenem intelektualnem odkrivanju. Nekateri sicer so

⁸ Ob tem je zanimivo, da sovražnika (Evropa in muslimanski svet) drug o drugem nista govorila kot o Evropejcih (kristjanih) ali muslimanih, ampak sta uporabljala nacionalne oznake – Evropejci so svoje nasprotnike označevali kot Mavre, Saracene, Turke ali Tatare, medtem ko je muslimanski svet govoril o Grkih, Rimljanah, Frankih in Slovanih. Prestop v miselnosti se je zgodil šele z oblikovanjem močnih evropskih nacionalnih držav (Cabada 2000, 117–118).

⁹ Otomanski imperij na zavojevanih ozemljih pogosto ni deloval agresivno. Turi so pobirali davke, a vzdrževali so mir, za religijske in kulturne značilnosti ozemelj, ki so jim poveljevali, jim pogosto ni bilo mar in so bili do njih indiferentni (Gellner 1983, 45).

zapustili Pariške salone. Madame Geoffrin je v letu 1766 obiskala poljskega kralja, Diderot je izkazal spoštovanje Katarini Veliki z obiskom St. Petersburga v letu 1773. Kljub temu ni o Rusiji nihče pisal bolj avtoritativno od Voltaira, ki ni nikoli odpotoval zahodno od Berlina in nihče ni bil bolj kreativen zastran Poljske od Rousseauja, ki ni nikoli odpotoval vzhodno od Švice. Praga se nahaja severno in rahlo zahodno od Dunaja, a ko je tja potoval Mozart je bilo to potovanje na Vzhod.

Vzhodna Evropa je bila počasi izločena iz meja Evrope na področje Azije. Tudi v dihotomičnem razmišljanju med obdobjem hladne vojne (Vzhod – Zahod, plansko gospodarstvo – kapitalizem, socializem – liberalizem, totalitarizem – demokracija) se je podoba Vzhoda izkristalizirala v negativni luči (ibid, 393–394).

Po mojem mnenju predstavlja zgoraj povedano temeljni problem pri vzpostavljanju evropske identitete. Namreč, če Evropa ne obstaja brez ne-Evrope in obratno, če ne-Evropa ne obstaja brez Evrope, kako jo potem narediti za točko graditeljice mostov in ne za točko demarkacije pri projektu EU – projektu, ki ga sestavljajo pretekli pripadniki obeh polov?

4.1.3 RENESANSA, REFORMACIJA IN RAZSVETLJENSTVO

Renesansa in reformacija sta dvojčici, preko katerih se je Evropa rodila v Evropo sedanjosti, saj predstavljata gonilno silo preobrazbe političnega, kulturnega in socialnega obraza evropske družbe.

4.1.3.1 RENESANSA

Beseda renesansa izhaja iz francoske *renaissance* in pomeni preporod, ožvitev od mrtvih, v prenesenem pomenu pa svobodo misli in besed, liberalizacijo in zavedanje človeškega potenciala. Renesansa, to kulturno prebujenje, je predstavljalo etnično in humanistično gibanje, ki je prebudilo posameznika. Glavne spodbude, ki so omenjeno gibanje sprožile, so bile rast mest in trgovine, vzpon bogatih in vplivnih kapitalističnih osebnosti, tehnološki napredek, gniloba

znotraj Cerkve ter malodušje, ki ga je sprožala s pridiganjem prežvečenih dogem in praks (katerih se sama ni držala). Način razmišljanja, ki naj bi evropsko civilizacijo ločil tako od srednjeveške krščanske Evrope kot od drugih neevropskih civilizacij, med katere spada islam, nima jasne točke začetka, a če pogledamo vidnejša imena tega obdobja, kot so Leonardo da Vinci, Machiavelli, Donatello in drugi, bi lahko za mater nove Evrope označili Firence, kraj njihovega delovanja.

Renesansa s humanizmom je svoj smoter črpala iz ponovnega odkritja dolgo pozabljenih avtorjev kot sta Cicero in Homer, kultiviranja tradicije stare Grčije, kritičnega presojanja Biblije ter zatekanja k preučevanju originalnih hebrejskih in grških tekstov, kar je povzročilo ločnico med sekularno renesanso in religiozno reformacijo (Boer in drugi 2002, 36). Poleg tega je v center pomembnosti in proučevanja postavila človeka, posameznika kot individualno osebnost in racionalno bitje, kar je posledično pomenilo, da je tudi na področju znanosti začela zasledovati nov cilj, to je princip, po katerem se ne sme ničesar sprejeti kot tako, pač pa je vse potrebno preizkusiti in preučiti, preden začne veljati za splošno sprejeto in resnično. Vzpostavila je sintezo med vero in razumom, tradicijo in inovacijami. Opazni premiki so bili tudi na področju tiskanja knjig, ki so prešle v množično uporabo, postale so dostopne sleherniku in kar je najpomembneje, bile so mu razumljive, saj so bile prevedene v njegov jezik. To je okrepilo narodno identiteto in pripadnost ter obogatilo narodno kulturo.

Če povzamemo – renesansa je v človeku vzbudila prepričanje, da je sam gospodar sveta, v katerem živi. Bila je prva faza v evoluciji, ki je preko reformacije in znanstvene revolucije vodila v razsvetljenstvo. Predstavlja nov duh, ki je zlomil šablono srednjeveške krščanske doktrine in civilizacije ter omogočil, da je evropski prostor stopil na pot moderne Evrope.

4.1.3.2 REFORMACIJA IN PROTIREFORMACIJA

V drugi polovici 16. stoletja je Martin Luther povezal sile nezadovoljstva, ki so se pojavile in krepile v družbi in katerih namen je bil Cerkvi odvzeti privilegije, ki jih je uživala. Eksplozivne sile novega nacionalizma ter novi etnični in moralni

interesi meščanstva so skupaj s starimi zamerami do Rima in klerikalnega sistema, ki ga je vzdrževal, privedli do točke, ki je vodila do razpada stare Cerkve brez možnosti, da bi si v bodoče lahko še kdaj opomogla. Reformacija se je oblikovala pod vplivom humanistov, na podlagi nacionalnega sovraštva do Rima, spreminjajočega duha časa ter zlorab znotraj Cerkve, utelesila pa se je v podobi Martina Luthra, ki je leta 1517 na vrata cerkve pribil 95 tez, s katerimi je dokazoval skorumpiranost Cerkve (Globočnik in drugi 2001, 92–96). To ga je postavilo na čelo vodenja protestantskega gibanja, ki si je prizadevalo, da bi se krščanstvo vrnilo k svojim čistim temeljem, na podlagi katerih je bilo osnovano. Religiozno prepričanje naj bi bilo po njegovem mnenju stvar posameznikove vesti, kar je bil prvi znak premika v sekularizem. Njegove ideje so se z veliko hitrostjo razširile po vsej Evropi ter sprožile eno najbolj množičnih družbenih gibanj v cesarstvu in pozneje po vsej Evropi. Iz reformacije se je razvilo več smeri, med njimi kalvinizem v Franciji in Švici, anglikanizem v Severni Ameriki in Angliji, protestantizem ali luteranstvo pa je bilo značilno za območje severne in srednje Evrope (ibid). Reformacija je poleg omenjenega dala za evropsko identiteto še eno pomembno novost – koncept družbene pogodbe. Razvil jo je Hobbes v svojem danes najbolj znanem delu *Leviatan* iz leta 1651, in sicer v tezi, da je naravno stanje posameznikov boj vseh proti vsem, zaradi česar je potrebna državna organizacija z vrhovno oblastjo, ki si privzame monopol fizične sile (Accetto 2006, 97).

Znotraj Cerkve je omenjeno dogajanje sprožilo preplah, ki je kolumniral v protireformaciji. Prišlo je do tridentinskega koncila, na katerem so potrdili teološko veljavnost srednjeveškega katolicizma, odpustkov niso odpravili, so pa prepovedali trgovanje z njimi, utrdili so papeško avtoriteto ter se zavzeli za boljšo izobrazbo duhovnikov. Najbolj uničujoč izmed ukrepov, ki so jih sprejeli, je bilo uvajanje inkvizicije ter seznama prepovedanih knjig. To je bil hud udarec razvoju evropske identitete, saj je na seznam prepovedane literature zašlo kar tri četrtine dotlej izdanih knjig v Evropi, za posledico pa je imel, da so ob odkritju

romale v uničenje. Komisija, ki jo je papež imenoval za uničenje prepovedane literature, je seznam nenehno dopolnjevala¹⁰ (Globočnik in drugi 2001, 98–99). Po prepričanju Rizmana (v Mavsar 2007, 21) bi bil celoten opus antične grške misli prepuščen pozabi, če ga muslimani ne bi prevedli v arabščino, iz česar so sledili prevodi v latinščino in naprej v druge evropske jezike – to pa je dejstvo, ki ga evrocentrični diskurz o evropski zgodovini običajno preskoči. Strasti in sovraštvo, ki je bilo nekoč uperjeno proti islamu, so se zdaj usmerile v obračunavanje znotraj krščanskega sveta samega. Katoliški in protestantski strahovi o prevladi so se udejanjili v obliki spopadov, ki so jih bojevali v imenu prave vere. Sledila je tridesetletna vojna, ki se je 1648 leta končala z vestfalskim mirom. Le-ta je določal pravico do svobode veroizpovedi na temelju sklepov augsburškega miru iz leta 1555 (Globočnik in drugi 2001, 99). Evropska ideja je stagnirala celo stoletje.

Vestfalski mir je poleg povedanega pomenil še eno prelomnico, in sicer konec dobe verskih konfliktov ter obenem začetek nove ere, v kateri vojne potekajo v želji po ekonomski prevladi in v želji po večjem teritorialnem ozemlju držav. Krščanstvo je tudi v bodoče obdržalo pomembno vlogo v samopodobi Evropejcev, ni pa bilo več vodilna sila in temelj delovanja družbe. Z 18. stoletjem se na Evropo in krščanstvo ni več gledalo kot na sinonima.

4.1.3.3 RAZSVETLJENSTVO

S sedemnajstim stoletjem se je pojavilo novo gibanje, imenovano razsvetljenstvo, ki je delovalo na principih razuma. Vzpostaviti je želelo družbeni sistem, ki bi deloval po principih etike, estetike in znanja. Intelektualni voditelji gibanja so nase gledali kot na poklicane, da svet vodijo v napredek ter iz obdobja dvomljivih tradicij, polnega iracionalnosti, zatiranja in tiranije, ki se je po njihovem prepričanju začelo v temnem srednjem veku. Ciljni skupini proti katerima so delovali, sta bili religija ter heretična aristokracija. Srednji vek je za sabo pustil decentralizirane institucije, kar je bila dobra osnova za razvoj

¹⁰ Seznam prepovedanih knjig so odpravili šele leta 1966 (ibid).

absolutizma. Diplomacija je delovala na sistemu ravnotežja moči, doktrini, ki je kakršnokoli spremembo v evropskem prostoru videla kot potencialno uničujočo za celotno evropsko ozemlje (Boer in drugi 2002, 43). Najvidnejši nosilci ideje so bili Voltaire, Montesquieu in Rousseau, ki so zagovarjali tezo, da človek s pomočjo razuma lahko razume in spremeni svet okoli sebe ter ga tako prilagodi svojim potrebam. Rousseau je iz tega koncepta izpeljal koncept socialne pogodbe in trditev, da je vsak človek rojen svoboden. Ta ideja je dala zagon francoski in ameriški revoluciji.

Dogodki, ki so se zgodili v 17. in 18. stoletju, so imeli močan vpliv na politično in kulturno podobo moderne Evrope. Tehnološke spremembe so z industrijsko revolucijo življenje po eni strani poenostavile, po drugi pa so ga napravile kompleksnejšega, kot je kdajkoli bil. Še pomembnejša sprememba se je odvila na političnem parketu. Svoje začetke je črpala iz druge strani Atlantika, konkretneje iz ameriške revolucije in kasneje sprejete ameriške deklaracije o neodvisnosti 1776. leta, ki je določala, da so vsi ljudje med sabo enaki, imajo neodtujljivo pravico do življenja, so svobodni in enakopravni ter da so vlade dolžne vse omenjene pravice svojim državljanom zagotavljati – oziroma v primeru, da tega ne počno, imajo državljani vso pravico, da tako vlado zamenjajo. To je bil znak naraščajočega političnega zavedanja množic, ki je imel neposreden vpliv na Evropo. Vrelišče je dogajanje na evropskih tleh doseglo v Franciji, ko je bankrotirala državna zakladnica. Zgodila se je francoska revolucija, ki je predstavljala popolno preobrazbo na političnem, ekonomskem, družbenem in kulturnem življenju. Zagotovila je prekinitev s starimi praksami, s pritiski, ki so jih na ljudstvu izvajali absolutistični vladarji. Temelj moderne Evrope je bil položen z zahtevami po enakosti in svobodi. Institucije prejšnjega sistema so bile odpravljene, kralju so bila odvzeta vsa pooblastila, razglašena je bila republika, odločevalska moč je prešla v roke parlamenta. Suverenost ni bila več stvar kralja, pristala je v rokah naroda. Poleg vsega naštetega je za evropsko identiteto iz tega časa izjemnega pomena koncept človekovih pravic, ki je bil razglašen z *Deklaracijo o pravicah človeka in državljana* 26. avgusta 1789 (Boer in drugi 1995, 65–67). Le-ta je med drugim določala, da je vsak človek rojen svoboden ter enak drugim in tak tudi ostane.

Cilj političnega udejstvovanja je ohranitev pravic do svobode, lastnine, zaščite pred zatiranjem, princip suverenosti bazira na narodu, kazenske sankcije so izpeljane v skladu z zakoni, posameznik ima pravico svobode govora, misli, pisanja in ne nazadnje suženjstvo je bilo odpravljeno (Dukes 2004, 152–153). Kot rečeno – z razglasitvijo teh pravic je bil položen temeljni kamen moderni državi, ki deluje s pomočjo centralizirane administracije, ki skrbi za dosledno izvajanje sprejetih zakonov na celotnem teritoriju države, pri čemer ne favorizira nobene skupine prebivalstva. Država je bila povsem prenovljena po principu od zgoraj navzdol. Revolucionarne ideje iz Francije je Napoleon s svojimi imperialističnimi ambicijami raznesel širom evropskega prostora, le-te pa so celino posledično pomembno poenotile tako v socialnem kot političnem smislu (Toplak 2003, 71). Pri osvajanju novih ozemelj ga je vodila vizija o Evropi kot enem samem narodu, ki se je razblinila kot milni mehurček, saj so pravna poenotenost, tiranija in aroganca francoske uprave pri osvojenih narodih začele krepiti nacionalno zavest, ki je njegov imperij porazila. Evropski narodi so se svoje narodne identitete zavedli v dobršni meri prav zaradi francoskega imperializma (ibid, 72–73). Napoleon je bil dokončno poražen v bitki pri Waterlooju leta 1815, s čimer so bile njegove težnje po velikem imperiju dokončno pokopane, znova je bila obujena ideja o ravnotežju moči (Boer in drugi 2002, 68).

4.1.4 OBDOBJE MODERNE ZGODOVINE

Dinamika sprememb, ki je sledila francoski revoluciji, je bila intenzivna in je predstavljala nekaj, kar svet dotlej še ni videl. Z odkritjem elektrike in dinamita so bili priča revoluciji na področju fizike, z rapidno rastjo populacije je prišlo do demografskih sprememb, industrijska revolucija je poskrbela za prosperiteto tehnološkega področja, zaostajali niso niti z bogatenjem kulture. Evropa je bila tako tekom 19. stoletja center tehnične, ekonomske, politične in kulturne moči, v nekaj desetletjih je postala sinonim za civilizacijo (Toplak 2003, 77). Politika je spoznala tri nove velike ideologije, ki so v kasnejših stoletjih dominirale politične misli, in sicer so bile to liberalizem, nacionalizem in socializem.

Začelo se je obdobje evropskega imperializma, v katerem so si evropske sile prizadevale osvojiti kar največ še neosvojenega sveta, da bi ga lahko izkoriščale. Naraščajoča tekmovalnost evropskih držav in želja po kolonialnih bogastvih je bila glavni razlog internacionalnega konflikta. Tekmovanje za ozemlja in njihovo izkoriščanje pa se je s srhljivo silovitostjo v 20. stoletju izrazilo na stari celini sami. To je bilo stoletje treh vojn: najprej se je v letih 1914 do 1918 odvila evropska državljanska vojna, kot jo poimenuje Debeljak (2004, 64), ki ji je po veliki gospodarski krizi, ki je ustvarila plodna tla za totalitarne režime, in po politični samozadovoljnosti liberalnih demokracij sledila druga svetovna vojna. Le-ta je resda opravila z nacizmom in fašizmom, a duh zmagoslavja ni bil dolgotrajen, vnela se je namreč tretja vojna, hladna vojna, tokrat med zmagovalci samimi.

In če povzamem: namen tega dela je bil prikazati, da čeprav vse prebivalce Evrope zadevajo isti zgodovinski dogodki, kot so antično grška in rimska tradicija, krščanstvo, renesansa, reformacija s protireformacijo, razsvetljenstvo in francoska revolucija, jih ne zadevajo na enak način. Čeprav je Evropa obravnavana kot vir demokracije, človekovih pravic, nacionalnih držav, industrializma in kapitalizma, se vsak izmed teh konceptov na različnih koncih Evrope kaže na drugačen način. Identiteta ima dinamičen značaj, je zgodovinsko pogojena in ker je imela zgodovina posameznih narodov specifične značilnosti, ki so jih pripadniki teh narodov doživljali na različne načine, je težko govoriti o neki kulturni enotnosti evropskega prostora oziroma evropske identitete. Govorimo lahko o nemški Evropi, francoski Evropi, tudi slovenski Evropi. Če razložim na primeru: Atenci bodo demokratično tradicijo Evrope najbrž povezali z antično Grčijo, medtem ko bo za demokratično tradicijo v očeh Francoza morda bolj pomembno razsvetljenstvo in ideje francoske revolucije. Ta realnost močno otežuje proces oblikovanja skupne evropske identitete.

Proces oblikovanja evropske identitete otežuje tudi geografski faktor. Zgodovinsko so se meje Evrope spreminjale, odvisne so bile namreč od trenutne politične situacije in praks, ki so izhajale iz nje. Kakorkoli, že od nekdaj

je bila najbolj vprašljiva vzhodna meja. V obdobjih, ko so ozemlja proti Aziji bila pod jurisdikcijo evropskih držav, so meje Evrope hitro segle daleč v azijsko regijo; spet drugač, ko so taisti prostor osvojili Neevropejci, se je geografski prostor Evrope hitro skrčil. V določenem obdobju zgodovine je izven meja Evrope padla celo Španija, ko je prišla v muslimanske roke. Vprašanje meja Evrope je danes eno izmed politično najbolj relevantnih vprašanj, odgovor nanj pa bo imel neposreden vpliv na evropsko identiteto.

Ena izmed temeljnih karakteristik, ki definira identiteto, je jezik. Kljub temu, da sta bila, zgodovinsko gledano, dva najpogostejše uporabljena jezika v evropski zgodovini latinščina in angleščina, trenutna realnost leži na dejstvu, da ima evropski prostor, točneje EU, 23 uradnih jezikov. Jezikovna bariera je tako ena izmed težje premostljivih ovir pri definiranju evropske identitete.

Kot zadnjega, ki zato ni nič manj relevanten od kateregakoli od prejšnjih, se bom dotaknila še vprašanja religije. Krščanstvo je nedvomno močno zaznamovalo evropsko zgodovino in ne gre oporekati dejstvu, da predstavlja enega izmed veznih členov evropskega prebivalstva v kakršnikoli pojavnih oblikah že je – naj gre za katolike, pravoslavce ali protestante. Vprašanje, ki se postavlja na tem mestu in je neposredno povezano z geografskimi mejami Evrope je, ali je Evropa res lahko samo krščanska, ali pa v njeno tradicijo in identiteto spadata tudi judovska in islamska tradicija.

Branje evropske zgodovine, kulture in tradicije, ki oblikuje današnjo evropsko identiteto, zgolj z naslavljanjem modrosti starogrških modrecev in voditeljev, dosežkov na zakonodajnem in arhitekturnem področju Rimskega imperija, širjenja krščanske civilizacije, znanstvene revolucije, dobe razuma in trumfa moderne liberalne demokracije bi bilo, mlo rečeno, zmotno, saj gre za selektiven pogled na zgodovino Evrope s sistematičnim izključevanjem posameznih epizod, ki so predstavljale odklon od evropske odličnosti, niso pa zato nič manj del njene zgodovine.

4.2 EVROPA KOT POLITIČEN PROJEKT

Na začetku pričujočega podpoglavja bi rada potegnila ločnico med evropsko identiteto, o kateri sem govorila v predhodnem delu, in identiteto EU, kateri bo namenjen ta del. Identiteto EU je mogoče lažje definirati od evropske identitete, saj je slednja, zaradi geografskih razprav o njenih mejah, izmuzljiv pojem. Že od antike dalje se, kot sem tekom diplomskega dela dokazovala, determinira na osnovi, kdo spada noter in kdo ven, saj so se v teh pogajanjih njene meje konstantno spreminjale. Evrope se tako ne da definirati, kajti kot je trdil Nietzsche (v Stráth 2003, 1), tisto, kar se da definirati, nima zgodovine – in obratno. Kar zgodovino ima, pobegne zmožnosti definicije. In Evropa zgodovino nedvomno ima. Identiteto EU nasprotno lahko povežemo z določenimi pravicami in dolžnostmi, medtem ko evropska identiteta nima političnih karakteristik.

4.2.1 LAHKO EVROPA, ROJENA IZ VOJNE, PREŽIVI V MIRU?

V prvi polovici dvajsetega stoletja je bil evropski kontinent prizorišče konfliktov, ki so za sabo pustili milijone mrtvih in vsesplošno uničenje. Vojne so bile stalnica evropskega ozemlja že prej, samo Francija in Nemčija sta se v obdobju med 1870 in 1945 spopadli trikrat (Bruter 2005, 61). Zavedanje tega dejstva je evropske voditelje pripeljalo do spoznanja, da lahko samo ekonomska in politična integracija pripelje do trajnega miru med državami na omenjeni celine (Pinterič 2003, 410). A potreba po miru kot vrednostno gonilo povezovanja deluje le, ko je nevarnost vojne živo pred očmi – ko se ta odmika, kot se odmika že nekaj generacijam, ki spopade med Nemčijo in Francijo doživljajo le še na nogometnih igriščih in evrovizijskih odrih, je evropsko povezovanje težko prodati kot mirovni projekt, saj če je cilj že dosežen, zakaj bi ga bilo potrebno graditi še naprej (Accetto 2006, 212–213)?

4.2.1.1 PRVA FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ

Bruter (2005, 58–64) evropski integracijski proces razdeli na štiri faze. Prva izmed njih se je, po njegovem prepričanju, začela takoj po drugi svetovni vojni.

Vizijo nove Evrope, ki bi lahko presegla antagonistične nacionalizme, so v svojem delovanju premlevali Valéry, Coudenhove-Kalergi, Monnet in drugi, izkristalizirala pa se je v mislih francoskega zunanjega ministra Roberta Schumana. To so tako imenovani očetje evropskega projekta (glej Bruter 2005, 60; Velikonja 2005, 59). Skupno jim je bilo prepričanje, da je evropska integracija nujna za ohranitev miru na celini, da gre državam – bodočim partnericam zaupati, da bodo kooperaciji dale priložnost za uspeh ter da je zamišljena struktura predlaganih evropskih skupnosti dovolj močna, da vse skupaj izpelje. Schuman je v svoji deklaraciji 9. maja 1950 za dosego zgornjih ciljev predlagal, da bi evropski industriji za premog in jeklo združili moči, kar je 18. aprila 1951 vodilo k podpisu Pariške pogodbe, ki je oblikovala Evropsko skupnost za premog in jeklo. V veljavo je stopila 23. julija 1952 za obdobje 50-ih let (Urad vlade RS za komuniciranje), njen osnovni namen pa je bil vzpostaviti pogoje, znotraj katerih bi tako zmagovalke kot poraženke druge svetovne vojne lahko sodelovale na gospodarskem področju po načelu enakosti. Schuman je v svojem načrtu razodeval jasno podporo federalni Evropi kot političnemu cilju integracij, vendar politična realnost, zlasti napol izobčen položaj povojne zahodnonemške države, v tistem trenutku ni dopuščala realizacije združene politične federacije. Tvorci zahodnoevropskih povezav so bili zato mnenja, da bo Evropo k federaciji pripeljalo ekonomsko povezovanje držav. Politične institucije in demokratično odgovornost, ustavne zadeve in politično kulturo so zaenkrat pustili ob strani (Mikkeli 1998, 117).

Eden izmed najbolj težkih izzivov, s katerim so se morali spopasti očetje evropskega projekta, je bil prepričati evropsko javno mnenje, da je evropska integracija dejansko edini način za dosego miru in varnosti na evropskem ozemlju. Empiričnih dokazov za in proti povezovanju je iz tega obdobja malo. To malo, kar jih je, pa namigujejo, da je pripravljenost posameznikov podpreti začetke evropskega povezovanja (za primer srečanje v Haagu leta 1948, ustanovitev skupnosti za premog in jeklo leta 1951 in Evropske obrambne skupnosti 1952) v močni korelaciji z njihovo individualno oceno, da bo le-to zadostilo zastavljenim ciljem (Bruter 2005, 62).

4.2.1.2 DRUGA FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ

25. marca 1957 sta bili v Rimu podpisani pogodbi, ki sta ustanovili Evropsko gospodarsko skupnost in Evropsko skupnost za atomsko energijo, v veljavo sta za neomejeno obdobje stopili 1. januarja 1958 (Urad vlade RS za komuniciranje). Skupaj s porazom Plevenovega načrta o Evropski varnostni skupnosti 1954. leta sta poskrbeli za evolucijo Evrope iz ozko osredotočenega projekta v širšo dimenzijo (Bruter 2005, 64–67). Kar se tiče vprašanja varnosti in miru je pomembnost le-tega nekoliko zbledela z vključitvijo Zahodne Nemčije v zvezo NATO leta 1955.

Proces evropskih integracij v obdobju od leta 1958 do sedemdesetih let 20. stoletja je zastal s političnim vzponom francoskega predsednika de Gaulla, ki je nasprotoval nadaljnji širitvi EGS in zavračal nadaljnjo federativno integracijsko politiko ter s tem ščitil francoske interese¹¹, zlasti na področju kmetijstva – francoski interesi pri oblikovanju Skupne kmetijske politike naj bi v veliki meri botrovali de Gaullovemu vetu zoper prva dva britanska poskusa pristopa EGS (Accetto 2006, 179). Z njegovim odstopom je Evropa ponovno stopila na pot aktivnega iskanja bolj poglobljene integracije. Kadar povezave med članicami Skupnosti ni bilo več moč poglobljati, se je kot alternativa prikazala možnost širitve. Na vrhu v Haagu 1. in 2. decembra 1969 je bila predstavljena ideja o političnem poenotenju EGS. Države članice so sprejele odločitev o širitvi EGS proti severnemu delu Evrope, o ustanovitvi Ekonomske in monetarne unije do konca leta 1970 in o nadaljnji poglobitvi EGS na področju krepitve moči institucij. Leta 1973 je v EGS stopila tudi Velika Britanija, ki je do nje zavzela bolj zadržan odnos. Občutek evropske pripadnosti zaradi prevlade nacionalnih interesov in politik ter okrepljene nacionalne identifikacije ni bil dosežen, kljub

¹¹ Francija ni bila zadovoljna z načinom odločanja v ES in je od druge polovice leta 1965 s politiko "praznega stola" kar 6 mesecev bojkotirala seje Sveta in s tem blokirala delovanje organov ES. Zahtevala je, da vsaki državi članici ES pri kakršnemkoli odločanju pripada pravica veta, kadar se odloča o "posebej pomembnem interesu" države članice. Institucionalno krizo je razrešil šele Luksemburški kompromis (zapiski s predavanj Evropske integracije).

soglašanju članic, da Evropa potrebuje določeno stopnjo politične enotnosti (Mikkeli 1998, 130).

Počasi se je s področji, ki jih je pokrivala EGS, začela spoznavati tudi javnost, kar potrjujejo analize Evrobarometra, ki je s svojim delovanjem pričel 1973. leta in predstavlja prvo agencijo za množično ter kontinuirano merjenje javnega mnenja. Evropski način oblikovanja politik so ljudje začeli dojemati kot dva nasprotujoča si signala; po eni strani so ga videli kot del večjega procesa globalizacije, ki se ga bojijo zlasti družbeno bolj marginalizirane in zato občutljivejše skupine prebivalstva, po drugi strani pa so v splošnem pozitivno dojemali novo progresivno socialno politiko, ki jo je udejanjala EGS, njeno kulturno in okoljsko politiko, ki so se je sicer otepale ekonomsko liberalnejše države, kot sta Velika Britanija in do neke mere Nizozemska. Širjenje pooblastil v rokah evropskih institucij je le-te v sedemdesetih letih pripeljalo do točke, ko so se morale soočiti z izzivom, kako pridobiti politično legitimnost v očeh evropskega prebivalstva (Bruter 2005, 65–66).

4.2.1.3 TRETJA FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ

Začela se je v sedemdesetih letih 20. stoletja, najbolje pa jo opišemo z besedami obdobje legitimacije evropskih institucij. Nekje v tem času je Evropa izgubila zaledje 'novega' evropskega projekta, ki ga je zaznamoval začetek obdobja evropskih institucionalnih reform, ki so se nadaljevale tudi v osemdesetih in devetdesetih letih. V času petindvajsetih let je evropska integracija doživela tri širitve ter tako več kot podvojila svoje članstvo. Ime je spremenila dvakrat, sprejela je odločitev o neposrednih volitvah v Evropski parlament, prav tako je ratificirala štiri dokumente, ki so popolnoma spremenili njen spekter delovanja in ciljev. Evropska Unija se je konsolidirala.

V sedemdesetih in osemdesetih letih so evropske institucije uživale le malo zaupanja s strani evropskih prebivalcev, le-to je delno variiralo med državami članicami. Člani Evropskega parlamenta so bili na neposrednih volitvah prvič izvoljeni leta 1979, a so do leta 1983 v svojo verodostojnost prepričali komaj četrtno evropskega prebivalstva. Zanimivo pri tem je, da so leta 1987, ko so bili

vprašani, kako močno zaupajo Evropski komisiji, v 46 % odgovorili pritrdilno, kar pomeni, da je Komisiji na isti anketi zaupalo 6 % več vprašanih kot Evropskemu parlamentu (Bruter 2005, 70). Bruter (ibid) to pojasnjuje z dvema okoliščinama, in sicer z ekonomsko prosperiteto v letu 1987 ter s prihodom Delorsa na funkcijo predsednika Evropske komisije 7. januarja 1985. Obe instituciji sta v sledečih letih pridobili na legitimnosti, po analizah Evrobarometra jima prebivalstvo nemalokrat zaupa bolj, kot zaupa nacionalnim parlamentom in vladam (ibid).

Konec osemdesetih let so sledila množična demokratična gibanja v Vzhodni Evropi, novembra 1989 je padel berlinski zid, čemur je sledila združitev obeh Nemčij. Po evropskem ozemlju so se vrstili razpadi velikih socialističnih držav – Jugoslavije, Češkoslovaške, Nemške demokratične republike in Sovjetske zveze. Železna zavesa je padla, dvignilo se je nacionalno vprašanje. Leta 1993 je bila s Pogodbo o Evropski Uniji, ki jo poznamo tudi pod imenom Maastrichtska pogodba¹², ustanovljena Evropska Unija, ki se je začela širiti proti jugovzhodni Evropi, s čimer je Evropa zadostila obljubi o reintegraciji preostale Evrope, na nek način integraciji »drugih«, in tako ušla geografskim in zgodovinskim okvirom hladne vojne. S tem so meje Evrope postajale vedno bolj nejasne, evropske integracije vedno bolj kompleksne, vprašanja nacionalne suverenosti držav članic in evropske multikulturalnosti pa vse bolj pereča.

4.2.1.4 ČETRТА FAZA EVROPSKIH INTEGRACIJ

Ta faza je neposredno posvečena utrjevanju demokratične legitimnosti evropskih institucij. Po prepričanju Delorsa je bilo oblikovanje 'Evrope ljudi' po zasuku delovanja evropskih integracij v osemdesetih letih edini način, da bi projekt preživel. Evropa se je pod vplivom Margaret Thatcher ekonomsko močno liberalizirala in tvegala, da bo izgubila politično noto ter postala le veliko

¹² Pogodba o Evropski Uniji, znana tudi kot Maastrichtska pogodba, je bila podpisana 7. februarja 1992 v Maastrichtu, v veljavo je stopila 1. novembra 1993 (Urad vlade RS za komuniciranje).

območje proste trgovine. Enotni trg, ki ga je vzpostavil Enotni evropski akt¹³, je bil nedvomno največji korak, ki ga je v svoji zgodovini naredila evropska integracija na ekonomskem področju. Da bi se znova doseglo ravnoesje, so bili ukrepi na socialnem in političnem področju nujni (Bruter 2005, 72–74). S Pogodbo o EU je evropska integracija, poleg gospodarske in trgovinske, dobila tudi politično razsežnost. Čeprav velja, da je bila ideja o EU kot političnem projektu prvič predstavljena v Maastrichtski pogodbi, so bile njene temeljne vrednote, to so demokracija, svoboda, vladavina prava in varstvo človekovih pravic in svoboščin, prvič razglašene v Amsterdamski pogodbi¹⁴, ki velja za prvo politično pogodbo Unije v smislu, da ne gre več za ekskluzivno ekonomsko bazirano povezavo. Kot korekcija Pogodbe o EU služi tudi na mestu, ki razlaga evropsko državljanstvo, katerega je Maastichtska pogodba nekoliko nerodno definirala. Amsterdamska pogodba jasno pove, da ostaja nacionalno državljanstvo primarno državljanstvo (Pinterič 2003, 412).

4.2.2 SIMBOLNI IZKAZI EVROPSKE IDENTITETE

Beseda simbol opisuje fizičen element, ki se ga uporablja za predstavitev politične ali kake druge skupnosti. Lahko gre za zastavo, himno, alegorijo, ime ali kakršen koli drug razumljiv fizičen označevalec naroda, države ali druge skupnosti. Simboli so že od antičnih časov imeli nalogo kreiranja določenega vtisa na tujce, zlasti sovražnike. Zastave, himne in oblačila so služili razlikovanju med različnimi vojskami. V fevdalnih časih so bili emblemi močno razširjeni med monarhi za identifikacijo njihove moči in sorodstvenih vezi, obraz monarha je bil pogosto upodobljen na kovancih. Eden najbolj znanih primerov v zgodovini je francoski sončni kralj Ludvik XIV. s svojim znanim izrekom: »L'etat c'est moi!« To je primer, ko simbol dejansko personificira politično ali kako drugo skupnost v očeh njenih prebivalcev. Tudi EU se je pri oblikovanju

¹³ Enotni evropski akt je bil podpisan 28. februarja 1986 v Haagu, veljati je začel 1. julija 1987. Njegov namen je bil najkasneje do 31. decembra 1992 dokončno vzpostaviti evropski notranji trg, tj. prostor prostega pretoka oseb, kapitala, blaga in storitev (Urad vlade RS za komuniciranje).

¹⁴ Amsterdamska pogodba, ki spreminja Pogodbo o EU, je bila podpisana 2. oktobra 1997 v Amsterdamu, v veljavo je stopila 1. maja 1999 (Urad vlade RS za komuniciranje).

evropske identitete poslužila podobnih prijemov. Simboli olajšajo identifikacijo s politično skupnostjo ne glede na stopnjo izobraženosti posameznika in njegove zmožnosti absorpcije. Z državo ali narodom se identificirajo indirektno, skozi mediacijo označevalca, v našem primeru simbola (Bruter 2005, 75–77).

Slika 4.1: Evropska identiteta skozi šalo

Vir: European Identity as a multilevel construct – Which factors influence support for the European Union and European Identity? (Buggert in Preller 2008, 27).

Znotraj današnje EU lahko razberemo lepo število različnih simbolov¹⁵, ki služijo vzpostavitvi in utrjevanju evropske identitete. Tu je:

- zastava EU; sestavljena je iz večih simbolov (Velikonja 2005, 53–57). Prvi izmed njih je modra barva, ki simbolizira vzvišenost, neskončnost, ustvarjalno odmaknjenost, tudi hladnost, resnico in premislek: simbolizira umetnost in modrost (kot barva neba oziroma nebes, domovanja bogov), poduhovljenost in razum. Rumena barva nosi več kontradiktornih sporočil: je simbol božanskosti, odličnosti, zrelosti, plemenitosti, vladanja, večnosti in čistosti (kot barva zlata ali sonca). Odseva tudi živahnost,

¹⁵ Izkaze evropske identitete, ki jih naštevam v nadaljevanju, sta kot simbole oziroma simbolne označevalce opredelila Velikonja (2005, 53–60) in Bruter (2005, 81–91).

pretiravanje, vzburjenost, ekstrovertiranost, ekscentričnost, je simbol bogastva in mogočnosti. Ima tudi negativne pomene, saj med drugim simbolizira tudi propadanje, ljubosumje, zavist, bolezen, sovraštvo, izdajalstvo, laž in zlo, sramoto. Ko barvi nastopata skupaj postaneta likovno komplementarni: modra spada med hladne barve, medtem ko je rumena izredno topla; prva prostor zapira, druga ga odpira; prva je mehka, s svojo globino omiljuje, druga je ostra, žari, ustvarja napetost in je komunikativna. Temeljni simboli Evropske zveze so zvezde, krog ter število dvanajst. Zvezde kot simbol sreče in izpolnitve ter kot vir svetlobe so v splošnem med najpogostejšimi državnimi pa tudi strankarskimi in vojaškimi simboli. V primeru zastave EU so sklenjene v krog, ki simbolizira popolnost, homogenost, enotnost. Pogosto ga najdemo v vlogi sinonima nebu, nebesom, transcendentalnemu svetu pa tudi za razvojni in življenjski proces. Kot tak je eden temeljnih simbolov v različnih kulturnih okoljih. A čemu dvanajst zvezd, če ne simbolizirajo števila članic zveze, ga niso v začetku, še manj ga danes? Število dvanajst je v indoevropskem mitološkem izročilu izredno pomembno, popolno, srečno število. Sodi med tiste, ki simbolizirajo vesoljni, božji red. Najdemo ga tako v ljudskem izročilu, teoloških in mitoloških konstruktih (na primer dvanajst izraelskih rodov, dvanajst Kristusovih apostolov, tudi vitezov kralja Arturja je bilo dvanajst, dvanajst jeruzalemskih vrat...), kot tudi v alkimiji ter merjenju časa (dvanajst ur, dvanajst mesecev, dvanajst zodiakalnih znamenj...). Krščanstvo ga je posvojilo kot Marijin simbol. Velikonja v simboliki dvanajstih zvezd vidi skupnost, ki nima niti začetka niti konca, kontinuiteto, v kateri ni niti dimenzije zunaj niti dimenzije znotraj, dimenzije, v katerih ni ne prvih ne zadnjih, pač pa so vsi enaki. Prav tako vidi v tej simboliki dopolnjenost, časovno sklenjenost in vsebinsko urejenost. Razpravo zaključi z mislijo, da gre za »/m/ir, ne pa vojno zvezd« (ibid, 55). Zastava predstavlja enega najbolj pomembnih 'nacionalnih' simbolov EU, zato je malce presenetljivo, da ni bila oblikovana v okviru EU, pač pa jo je le-ta prevzela od Sveta Evrope, ki je neodvisna institucija, odgovorna za kulturno kooperacijo in varstvo

človekovih pravic širom evropskega kontinenta. Svet Evrope jo je za svoj simbol izbral leta 1950, Evropski svet jo je za simbol potrdil šele leta 1972 (Bruter 2005, 83);

- evropska himna; predstavlja jo sklepni del skladbe 9. simfonija Ludwiga van Beethovna, Oda radosti. Za himno Evropskih skupnosti je bila potrjena leta 1972 (ibid);
- potni list; delijo ga vsi prebivalci EU. Je temno rdeče barve (barve burgondca) z informacijami, ki so zapisane v vseh jezikih EU. Ta korak je Delorova administracija Evropske komisije (Jacques Delors ji je predsedoval med leti 1985 in 1994) v osemdesetih letih imela za odskočno desko k oblikovanju 'Evrope ljudi'. Delorsa sta pri tem močno podpirala tudi Helmut Kohl in Francois Mitterrand (Bruter 2005, 85);
- dan Evrope; na svoj način predstavlja ekvivalent ameriškemu dnevu neodvisnosti. Proslavljamo ga 9. maja v spomin na Schumannovo deklaracijo iz 1950. leta, ko je Robert Schumann, navdahnjen z idejami Jeana Monneta, pojasnil svoj predlog za ustanovitev skupnega trga v industriji premoga in jekla. Uradno je to postal praznik 1985. leta (ibid, 84; Velikonja 2005, 58);
- evro; 1. januarja 2002 je bila uvedena skupna evropska valuta, evro, ki je nedvomno močno prispevala k utrditvi evropske identitete. Od 1. januarja 2009 je v EMU vključenih 16 držav članic EU, kot zadnja se je pridružila Slovaška. Gre za simbol, ki ima pri vzpostavljanju kolektivne evropske identitete verjetno najmočnejšo vlogo, saj se državljani EU (vsaj v primeru 16 držav članic evroobmočja) z njim srečujejo dnevno, kar EU postavi v realno razmerje z njimi (Bruter 2005, 90; Urad vlade za komuniciranje RS);
- volitve v Evropski parlament; kot simbolni izkaz EU jih opredeli Bruter (2005, 85). Od leta 1979 so evropski poslanci voljeni na splošnih

volitvah, ki se vrstijo na vsakih pet let. Potekajo po proporcionalnem sistemu zastopanosti bodisi na regionalni ravni (na primer v Belgiji, Franciji, Italiji, na Poljskem in Veliki Britaniji) bodisi na nacionalni ravni (Avstrija, danska, Španija, Luksemburg, Češka), v uporabi je tudi mešan sistem (Nemčija). Povsod veljajo skupna demokratična pravila, in sicer volilna pravica z osemnajstim letom, enakost med spoloma in tajnost glasovanja. V Belgiji, Grčiji, Luksemburgu in na Cipru je udeležba na volitvah obvezna. Od leta 1993 dalje, ko je v veljavo stopila Maastrichtska pogodba, ima vsak državljan katere koli države EU pravico, da voli oziroma nastopa kot kandidat na volitvah v državi, kjer ima prebivališče (Urad vlade RS za komuniciranje);

- *evropska poimenovanja*; med simbole EU jih prišteva Velikonja (2005, 57–58; tudi Bruter 2005, 89), saj po njegovem mnenju služijo utrditvi evropske identitete. Gre za dodajanje evro predpone pomembnejšim institucijam EU ter sploh vsemu, kar vsaj malo diši po evropskem. Če naštejemo nekaj primerov: *Evropski parlament*, *Evropski svet*, *Evropska komisija*, *Evropsko sodišče*, *Svet Evropske Unije*, *Evropska centralna banka*, *Center Evropa*, *Evropski ekonomsko-socialni odbor*, *Evropska ekonomsko monetarna unija*, *Evropsko računsko sodišče*, *Evrobarometer*, *EUROSTAT*, *Evrotransplant*, *Evropski varuh človekovih pravic*, *evroobmočje*, *evropski potni list*, *evroregija* ..., naštevanju ni videti konca;
- *evropski ustanovitelji*; v vsaki politični mitologiji lahko najdemo tudi ustanovitelje, očete političnih projektov. V primeru EU so kot taki označeni Paul Valéry, Richard Coudenhove-Kalergi, Jean Monnet, Robert Schumann, Konrad Adenauer, Winston Churchill in še nekateri drugi (Bruter 2005, 60; Velikonja 2005, 59).

Skozi zgornje simbole želi EU vzpostaviti identiteto, ki bi nekaj povedala o prebivalstvu, katerega del je (oziroma se trudi biti). Ena izmed bolj opaznih vrednot, ki jih skuša skozi promovirati, je vrednota miru in harmonije. Glede

na to, da je bil mir nosilni segment legitimacije evropskega projekta, je nemogoče, da ne bi bil vpleten tudi v simbolizem EU, najdemo ga tudi skoraj v vsakem poglavju pogodb evropske integracije. Harmonija po drugi strani mir še nadgradi, in sicer vzpostavlja novo stopnjo enotnosti, ki bi presegla delitve. Nadalje – kot sem tekom diplomskega dela že dokazovala – vsaka država iz svoje zgodovine pri vzpostavljanju narodne identitete izlušči dogodke in osebe, za katere želi, da jo definirajo ter namensko prezre tiste, ki kvarijo podobo. Francija tako vedno ponosno govori o francoski revoluciji in ugodnih posledicah, ki jih je razširila širom zemeljske oble, o Hugoju, Descartesu in Voltairu, bolj potihoma pa se, na primer, spominja Napoleona in njegove imperialistične epizode. Za EU to predstavlja problem, saj znotraj njene skupne zgodovine – ne zgodovine posameznih držav – podobnega ni lahko najti, zato se raje zateka k sporadičnim dogodkom in osebam iz časa antike, srednjega veka, humanizma in renesanse kot k dogodkom novejši dobe. Iz antične dediščine izhaja ime izobraževalnega programa SOCRATES, tu so še EUREKA, TEMPUS in LINGUA. Drugi akronimi evropskih programov izvirajo iz srednjega veka in renesanse, tu sta ERASMUS, ki skrbi za izmenjavo študentov evropskih univerz, in LEONARDO, tehnični program EU. To so primeri črpanja simbolov iz zgodovine.

Kakorkoli, EU se ob tem zaveda dejstva, da mora biti, če želi na načrtani poti uspeti, bolj kot na preteklost osredotočena na svojo prihodnost. Lep primer za to lahko najdemo v izbiri imena evropske valute. V času odločanja o njej so številni kazali ambicije, da bi se imenovala marka, frank ali lira, po močnih valutah preteklosti, ki so nacionalno obarvane. Euro je ime, ki ne nosi zgodovine, je nevtrarno, nevtralna je tudi podoba njegovih bankovcev. Krasijo jih imaginarni, neobstoječi spomeniki, ki jih ni moč povezati z ničemer določenim v evropski zgodovini oziroma zgodovini članic EU. Gre za izrazit primer simbolistike enotnosti, kar bom podrobneje razdelala v nadaljevanju (Bruter 2005, 88–91). Drugi simboli EU, kot sta zastava in himna, apelirajo na t. i. zahodne ideale, kot so odprtost, toleranca, človekove pravice, demokracija, prijateljstvo in druge. Vse omenjeno nakazuje željo oblikovati nov koncept demokracije ter odnosov med odločevalskimi institucijami in prebivalstvom.

4.2.2.1 VREDNOSTNA OCENA SIMBOLOV EU

Zgoraj naštetih simboli, ki so danes stvarnost EU, si med seboj niso enakovredni, lahko jih razdelimo na več kategorij, ki so si tudi same med sabo različne. Prvo delitev najdemo med državljskimi in kulturnimi simboli EU. Med prve prištevamo splošne volitve v Evropski parlament, skupno valuto in potni list, saj zapadejo pod neposredno oblast in izkaz evropskih institucij. Na drugi strani lahko izločimo kulturne simbole EU, izkaz skupne evropske kulture in zgodovine, ki lahko vodi v izoblikovanje definicije evropskega naroda, kateri presega meje evropske civilizacije. V to skupino sodi evropska himna. Glede zastave in dneva Evrope bi lahko razvili razpravo, saj sta simbola kompatibilna tako s prvo kot z drugo kategorijo. Kakorkoli že, EU je vedno kazala željo po prisotnosti obeh vrst simbolov, kar lahko razumemo kot potrebo tako po kulturni, skoraj narodni legitimaciji projekta, kot tudi institucionalni legitimaciji (Bruter 2005, 85–86).

Drugo delitev lahko potegnemo med simboli skupnosti in simboli enotnosti, na videz sinonimoma, ki ob podrobnejšem vpogledu pokažeta dve nasprotni pravni in politični tendenci evropskega projekta. Ideja skupnosti namreč namiguje na princip kooperacije med državami članicami, na mednarodno organizacijo, medtem ko ideja enotnosti implicira obstoj naddržavne oblasti, ki je skoncentrirana v eni sami točki. V tem primeru so volitve v Evropski parlament eden redkih simbolov skupnosti, saj upoštevajo nacionalne volilne posebnosti, kljub vsemu pa kažejo tendenco po prevladi proporcionalnega volilnega sistema. Med simbole skupnosti lahko prištejemo še evro kovance, ki so na eni strani enaki v vseh državah članicah, na drugi pa so zarisane nacionalne posebnosti le-teh. V to delitev ne moremo umestiti evropske zastave, saj, čeprav so številni zmotno prepričani, da gre za simbol skupnosti, število zvezd na njej ni nikoli imelo nobene neposredne povezave z državami članicami Unije. Zastava, ki danes zastopa EU, je bila prvotno predstavnik Evropskega sveta, ko je-le ta imel več kot dvanajst članic, Evropske skupnosti pa so jo vzele za svojo, ko je bilo v povezavo vključenih le devet držav. Kaj dvanajst zvezd dejansko simbolizira, sem razložila nekoliko prej. Iz tega sledi, da simbolno ne

zastopa skupnosti, pač pa gre za tipičen primer simbola enotnosti. Tudi evropski bankovci s svojo podobo utrjujejo enotnost evropskega prostora, Svet EU je leta 1995 v Madridu zavrnil možnost, da bi bili vizualno sestavljeni podobno kot evropski kovanci – še več. Na tem zasedanju se je razvila razprava, ki je kasneje privedla do »črkarske pravde«, kot jo poimenuje Velikonja (2005, 26–27). EU je v interesu po vzpostavitvi enotnosti gladko povozila obljubo o ohranjanju nacionalnih posebnosti posameznih držav članic, sprejela je sklep o enotnem zapisu besede 'euro', ki se sicer v nekaj državah članicah slovnično pravilno zapiše drugače¹⁶.

Iz povedanega lahko razberemo, da so bili očetje evropskega povezovanja vedno bolj naklonjeni ideji enotnosti kot ideji skupnosti in kooperacije, čeprav bi bilo slednjo najbrž lažje uresničiti, saj bi bila za večino bolj sprejemljiva. To potrjuje tudi uradni slogan EU, ki se glasi '*združeni v različnosti*'. Evropske oblasti so videle potrebo po promociji enotnosti, ki bi prevladala nad zelo dobro razpoznavno različnostjo evropskih držav in prebivalstva (Bruter 2005, 86–87). To, da različnost malih držav v evropskem talilnem loncu ne bo prišla do izraza, so začeli opazati tudi prebivalci EU, med njimi Slovenci. V letih Toševega spremljanja javnega mnenja na slovenskih tleh se je le-to od začetnega prepričanja, da bo »/m/ešanje kultur in kulturnih vplivov v EU obogatilo slovensko kulturo in ji omogočilo uveljavitev v evropskem kulturnem prostoru« pomaknilo bolj v prid trditve, da bo »/v/ EU prevladoval močan vpliv velikih kultur, kot so nemška, francoska in angleška, kar bo sčasoma ogrozilo obstoj manjših, med njimi tudi slovenske kulture« (Velikonja 2005, 22). Podobno skrb v enem svojih del izraža tudi Debeljak (2004, 45); po njegovem mnenju bi morala konstrukcija skupne evropske identitete naslavljal celoten prostor kulturnih in etničnih tradicij, ne pa črpati le iz največjih, najbolj prepoznavnih in najbolj zgodovinsko legitimiranih tradicij.

¹⁶ Zapis besede 'euro' bi bil ob upoštevanju nacionalnih posebnosti jezika poleg Slovenije drugačen še v Litvi, Latviji, na Malti in na Madžarskem (ibid).

Teženje k ideji enotnosti, ki jo je zgoraj razdelal Bruter, je Velikonja (2005) opisal z besedo evrocentrizem, pojavu pa je posvetil celotno knjigo *Evroza*. Izvirni greh evropskega povezovanja oziroma evrocentrizma vidi v pogostem zamenjevanju imena Evropska Unija z izrazom Evropa, ki pod pretvezo poenostavljanja oboje enači, kar je problematično. Na ta način politično-ekonomska skupnost prevzame geografsko-historično ime cele celine (ibid, 15–16; glej tudi Debeljak 2004, 45). Ta diskurz je sporen, saj uvršča geografsko evropske države med tiste, ki v politično-ekonomskem smislu dejansko so *evropske* (so članice EU) in na tiste, ki so geografsko evropske, *niso pa evropske* (Norveška, Švica, večina balkanskih držav, Moldavija, Ukrajina, Belorusija in Rusija). Evropskost je v primeru slednjih nekaj, kar si šele lahko pridobijo, ne glede na svojo dejansko geografsko evropskost.

4.2.3 OBČUTENJE EVROPSKE IDENTITETE MED PREBIVALCI EU

V tem diplomskem delu sem se osredotočila na oblikovanje nadnacionalne identitete na podlagi skupne zgodovine, kulture in simbolov. To seveda niso edine determinante, ki bi pripomogle k oblikovanju nadnacionalne, v našem primeru evropske, in kasneje globalne identitete. K intenzifikaciji občutka nadnacionalne identitete vplivajo vsaj še pozitivno oziroma negativno medijsko poročanje o EU, institucije EU in morebitne osebne izkušnje v procesu evropskih integracij (Bruter 2005, 134). Vse to so zelo pomembni podatki, saj lahko le ob upoštevanju vseh dobimo resničen vpogled v mehanizme identitetnih sprememb in evolucije, ki vodijo v identiteto, ki bi (so) jo ponotranjile množice. Na vprašanje, kako bogate sadove so obrodila vsa ta prizadevanja za oblikovanje skupne, evropske identitete, bom poizkusila kar najbolj točno odgovoriti v tem delu, pri čemer si bom pomagala z analizami Bruterja (2005) in McGeejeve (2005).

4.2.3.1 O EUROBAROMETRU

Pripadnost državljanov EU le-tej najbolj obširno in podrobno meri Eurobarometer, ki od leta 1973 dalje deluje v okviru Evropske komisije.

Evropsko javno mnenje spremlja dvakrat letno, spomladi in jeseni. Anketiranci so prebivalci držav članic EU, ki so starejši od 15 let, izbrani so naključno, v vsakokratno analizo je vključenih približno tisoč iz vsake posamezne države (McGee 2005, 111). Poročila so prvotno objavljena v angleškem in francoskem jeziku, kasneje so prevedena v vse uradne jezike EU. Zastavljena vprašanja v anketah Eurobarometa v grobem zajemajo tri področja, in sicer evropsko integracijo, poznavanje evropskih institucij in poznavanje evropskega procesa odločanja (The Open University). Analize, ki jih Eurobarometer opravlja, potekajo v dveh smereh; analiziranje javnega mnenja posameznih držav članic in analiziranje javnega mnenja na ravni EU, pri čemer je slednje povprečje analiz prvih. Za raziskovalce so sicer praviloma zanimivejši rezultati javnega mnenja v posameznih državah članicah, saj primerjanje le-teh med sabo neredko vodi do zanimivih ugotovitev (The Open University). Vprašanja, ki jih na temo evropske identitete v svojih anketah zastavlja Eurobarometer, se skozi čas spreminjajo in nobeno izmed njih ni del nabirke istih vprašanj v vsakokratni raziskavi (Bruter 2005, 101).

4.2.3.2 O BAROMETRU KRITIČNO

Preden se lotim podrobnejše analize rezultatov javnega mnenja bi rada opozorila še na kritike, ki letijo na tovrstno merjenje le-tega in na podajanje zaključkov iz omenjenih analiz. Prva v nizu kritik gre na račun enačenja narave narodne in evropske identitete, na obravnavanje obeh kot istega tipa identitete. Tovrstno početje vodi do spornih interpretacij v smislu, da porast občutka evropske identitete avtomatsko vodi v zmanjšanje občutka narodne, čemur številni teoretiki oporekajo z argumentom, da ne gre za princip igre z ničelno vsoto (The Open University; Bruter 2005, 101). Kljub vsemu bi bilo nesmiselno njuno primerjavo opustiti z argumentom, da je nacionalna identiteta naravna, medtem ko je evropska nekaj umetnega, ustvarjenega. Sicer je res, da danes nacionalno identiteto pogosto obravnavamo kot dano, evropsko identiteto pa kot nekaj, kar je še v povojih in se še razvija. A ne gre zaobiti zgodovinske resnice, da so tudi nacionalne identitete rezultat premišljenega procesa oblikovanja nacije, ki pogosto niti ni tako oddaljen (The Open University).

Druga kritika se nanaša na kompozicijo zastavljenih vprašanj. Bruter (ibid) to obrazloži na primeru vprašanja: »Se boste v bližnji prihodnosti videli kot: [le nacionalna pripadnost, nacionalna in evropska pripadnost, evropska in nacionalna pripadnost, le evropska pripadnost]?«¹⁷ Vprašanje obravnava kot sporno¹⁸ zato, ker ni jasne ločnice, ali dejansko meri stopnjo evropske identitete, kar dejansko želijo meriti raziskovalci, ali pa sprašuje po bodočih preferencah in predvidevanjih.

Tretjo kritiko Bruter (ibid 102—103) navezuje na razlikovanje med kulturno in družbeno komponento evropske identitete, pomembnost te distinkcije sem predstavila nekoliko prej. Po njegovem mnenju bi raziskave Eurobarometra in podobnih analiz omenjena parametra morale ločiti in ju zajeti posamezno, saj bi se tako zastavljena vprašanja v primeru družbene komponente neoporečno nanašala le na EU, medtem ko bi kulturna komponenta, če skupna evropska kultura, dediščina in vrednote dejansko obstajajo, merila evropsko identiteto kot celoto. Na podobno težavo opozarja tudi McGeejeva (2005, 115), ko opozarja, da je evropska identiteta lahko zelo kompleksno vprašanje, saj je iz raziskav Eurobarometra težko razbrati, ali merijo evropsko identiteto kot tako ali evropsko identiteto v okviru EU – nedvomno obstajajo tudi posamezniki, pri katerih je evropska identiteta močno razvita, identifikacija z EU pa je šibka. Ob zavedanju teh omejitev moramo zaupati anketirancem, da so ob odgovarjanju dejansko izražali evropsko identiteto v okviru projekta EU. In ne pozabiti, da gre za veliko raziskovalno tveganje.

4.2.3.3 ANALIZA

Prve zgovorne podatke lahko pridobimo s komparativno analizo rezultatov po državah članicah EU, zbranih s pomočjo Eurobarometra. Taka primerjava pokaže različne stopnje občutka pripadnosti evropski identiteti (glej Tabelo 4.1).

¹⁷ »In the near future, do you see yourself as: [nationality only; nationality and European; European and nationality; European only]?«

¹⁸ Spornost vprašanja sicer niha v odvisnosti z jezikom, v katerega je vprašanje prevedeno (ibid).

Tabela 4.1: Povprečja in standardne deviacije držav za odvisno spremenljivko

Država	Povprečje	Standardna deviacija	Min	Max	N
Italija	0,88	0,08	0,56	1,00	29
Španija	0,81	0,03	0,75	0,88	16
Portugalska	0,80	0,06	0,60	0,90	16
Luksemburg	0,75	0,08	0,61	0,90	27
Nizozemska	0,73	0,09	0,44	0,90	29
Grčija	0,72	0,16	0,47	0,94	20
Francija	0,69	0,09	0,34	0,83	29
Belgija	0,67	0,07	0,41	0,78	29
Nemčija	0,65	0,06	0,53	0,79	29
Finska	0,63	0,01	0,62	0,65	6
EU povprečje	0,62	0,21	0,00	1,00	349
Irska	0,62	0,13	0,41	0,78	27
Avstrija	0,56	0,02	0,54	0,57	6
Švedska	0,55	0,02	0,54	0,56	6
Severna Irska	0,40	0,17	0,10	0,64	26
Anglija	0,35	0,14	0,10	0,57	27
Danska	0,19	0,09	0,00	0,34	27

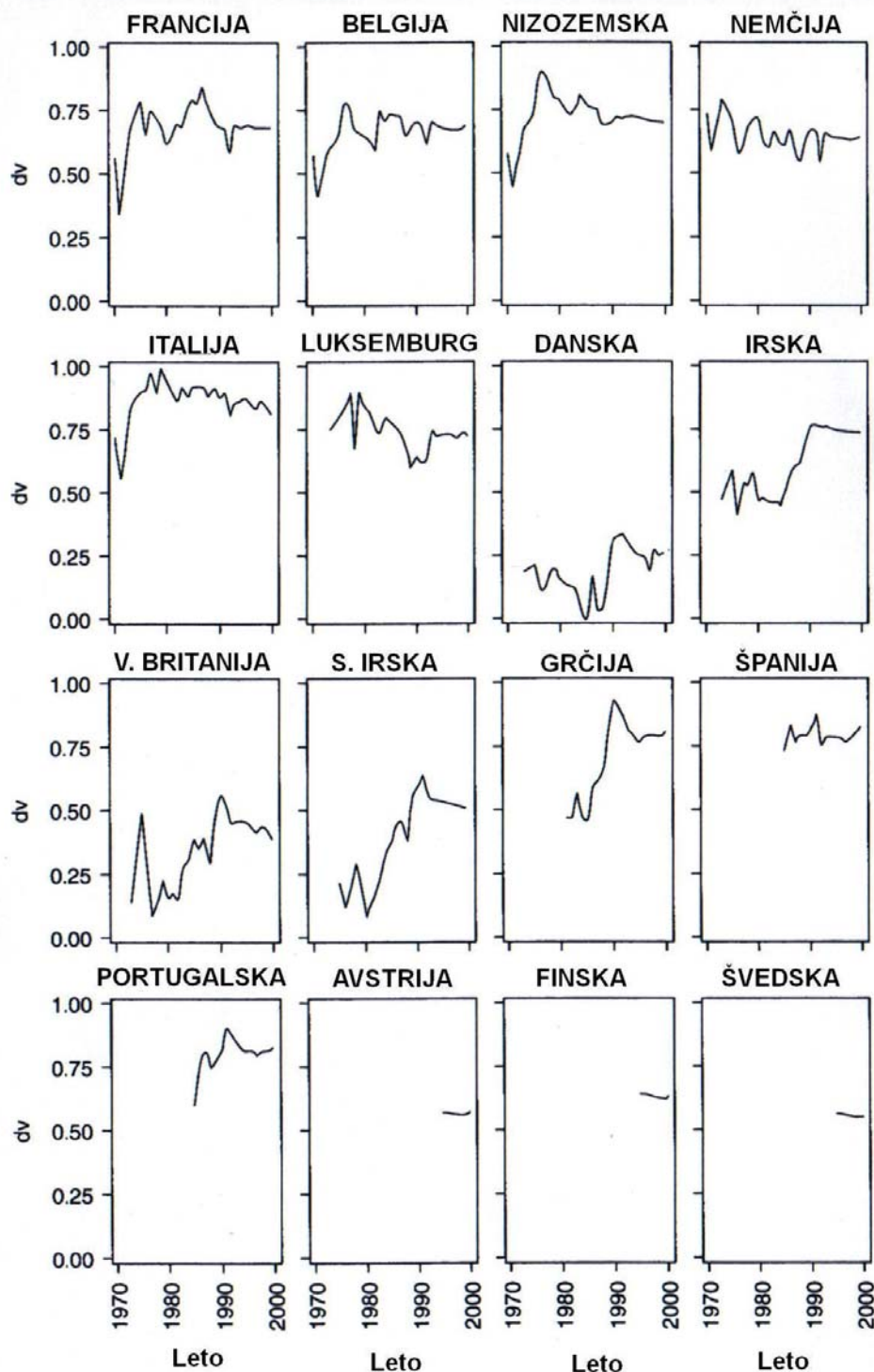
Vir: Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity (2005, 136).

Iz zgornje razpredelnice je razvidno, da je občutek evropske identitete najbolj prisoten med šestimi ustanovnimi članicami EU ter tremi državami, ki so se Evropski skupnosti pridružile leta 1980, medtem ko je le-ta najslabše zaznan med prebivalci držav, ki so se Evropski skupnosti pridružile leta 1970 in 1990. V državah ustanoviteljicah je skoraj nujno, da najdemo izrazito močan občutek evropske identitete, saj le-ta izhaja iz političnega projekta, katerega so omenjene članice oblikovale (Bruter 2005, 137; The Open University). Po drugi strani lahko nadpovprečno prisoten občutek evropske identitete najdemo še v Španiji, Grčiji in na Portugalskem, to je v državah, ki so se evropskemu projektu priključile v trenutku, ko se je močno poudarjalo evropsko identiteto in državljanstvo, v tako imenovani fazi 'Evrope ljudi' (čas, ko je Evropsko komisijo vodil Jacques Delors). Nasprotno velja za primer Velike Britanije, Irske in Danske, ki so se Evropski skupnosti priključile v času oblikovanja evropskih

politik, Švedska, Avstrija in Finska pa v času kriznih let, ki so se vlekla od prvega Danskega 'ne' Maastrichtski pogodbi, do Amsterdamske pogodbe in vrha v Nici. Bruter (2005, 135—137) iz te analize povleče zaključek, da je občutek evropske identitete med prebivalci EU v močni korelaciji s časom, v katerem se je posamezna država članica vključila v evropske integracije – ta občutek bo močnejši v državah, ki so se v EU vključile z osredotočanjem na EU kot političen projekt, kot v državah, ki so se priključile zaradi predvidenih ekonomskih ugodnosti. Dovoljuje, da rezultate analize med državami interpretiramo tudi z drugih zornih kotov, med drugim z upoštevanjem geografske dimenzije (pri čemer države, ki so locirane severno in zahodno znotraj EU, izkazujejo manjšo stopnjo evropske identitete od držav, ki so locirane južno in vzhodno). Bolj primerna se mu sicer zdi interpretacija, da je občutek evropske identitete šibkeje razvit znotraj držav, ki so zaobšle velike evropske projekte, kot sta vzpostavitev Schengena (Velika Britanija, Irska) in uvedba skupne valute, evra (ponovno Velika Britanija, Švedska in Danska).

Poleg tega, kako občutek evropske pripadnosti variira med državami, je za analizo zanimivo tudi vprašanje, kako se je razvijal znotraj posamezne države skozi čas. To nam prikazujejo grafi na spodnji sliki (Slika 4.1).

Slika 4.1: Evolucija množične evropske identitete po državah članicah EU: 1970-2000

Vir: Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity (2005, 139).

Prva ugotovitev, ki jo lahko razberemo po hitrem pregledu grafov je, da znotraj skoraj vseh držav članic EU obstaja trend krepitve evropske identitete, izjemi sta le Nemčija in Luksemburg. Občutek evropske identitete se je zadnjih trideset let med prebivalci EU brez dvoma močno okrepil, in sicer med vsemi državami članicami – tako med tradicionalno proevropskimi, kot so Italija, Španija, Francija in Belgija, kot tudi med članicami, ki EU niso tako zelo naklonjene, kot je to v primeru Velike Britanije in Nemčije. To lahko pripišemo aktivni promociji evropske identitete, ki si jo je v enem izmed ciljev zadala EU. Tako je med zgornjimi grafi za dodatno analizo zares zanimiv primer Nemčije, kjer je občutek evropske pripadnosti skozi vsa leta ostajal bolj ali manj na isti stopnji oziroma je celo rahlo stagniral. Za razlago te situacije se je potrebno poglobiti v politične razmere, s katerimi se je Nemčija soočala v omenjenem obdobju. V sedemdesetih in osemdesetih letih je sicer, tako kot v drugih državah članicah, opaziti krepitev občutka evropske identitete, opazna sprememba se zgodi šele v devetdesetih letih. To so bila za Nemčijo izredno vročična leta. Po padcu železne zaves se je ponovno združila s svojim vzhodnim delom, izkušnja, ki jo je doživljala, je bila edinstvena v evropskem prostoru. Soočena je bila z ekonomsko krizo in težko socialno situacijo, kar h krepitvi evropske identitete ni pripomoglo (ibid 138—140). Med ostalimi proučevanimi državami so nihanja v občutenju evropske identitete močnejša v nedavno pridruženih državah, ki so v izhodišču imele nižjo stopnjo občutenja evropske identitete, ki je zato hitreje naraščala. V državah ustanoviteljicah je trend naraščanja evropske identitete bolj stabilen.

Do naslednje zanimive ugotovitve pridemo, ko zgornje grafe evolucije evropske identitete primerjamo s trenutki, ko so bili prebivalcem držav članic EU posredovani novi simboli, ki naj bi okrepili občutek pripadnosti evropskemu projektu. Podrobna analiza pokaže, da je le-ta izrazito narasel vsakič, ko so bili javnosti predstavljeni novi simboli evropske integracije. Konkretno to opazimo v letu 1972, ko je Evropski svet sprejel uradno evropsko zastavo, ter v letu 1986, ki je lansiralo projekt 'Evrope ljudi', dan Evrope, sprejet je bil enotni potni list in drugo. Trend zavedanja evropske identitete po posameznih državah članicah sovпада še z enim trenutkom v zgodovini EU, tokrat nanj vpliva negativno. Gre

za primer korupcije v času Santerjeve Komisije leta 1990. Nihanje zavedanja evropske identitete lahko pripišemo tudi medijski propagandi o EU po posameznih državah članicah. Opazimo lahko, da je le-to nižje znotraj držav, kjer so mediji tradicionalno zelo kljubovalni kar se tiče poročanja o EU – kot je to v primeru Nemčije, Velike Britanije in Danske. Zadnja trditev je sicer lahko nekoliko sporna, saj je spremljanje vpliva medijev na posameznike izredno težko, zaradi dostopnosti informacij iz različnih virov pa postaja vse težje. Kljub vsemu medijev ne smemo zanemariti kot možnega krivca za večje oziroma manjše zavedanje evropske identitete med prebivalci EU (ibid, 140—141).

Po podrobni proučitvi analiz Eurobarometra lahko v grobem strnemo ugotovitev, da se je evropska identiteta tekom zadnjih tridesetih let utrdila in se med prebivalci EU še vedno krepi. Kljub vsemu ta proces napreduje počasi in težko je predvideti, kako se bo nadaljeval oziroma kako daleč bo EU šla pri oblikovanju evropske identitete. Lažje po drugi strani predvidimo, kaj se bo zgodilo z nacionalno identiteto. Analize kažejo, da je še vedno močno prisotna in da bi težko trdili, da je ob krepitvi evropske kakorkoli ogrožena ali da na njen račun slabi. Možno je sicer, da bo njena moč pri sprejemanju odločitev v prihodnje oslabela, izginila pa najverjetneje ne bo. EU mora pri nadgrajevanju evropske identitete strmeti v prihodnost, saj je preteklost po posameznih državah članicah preveč različna, da bi lahko predstavljala soliden temeljni kamen oblikovanja le-te, v tem pogledu mora biti evropska identiteta dejansko ustvarjena iz namišljene skupnosti.

4.2.4 RAZMIŠLJANJA O BODOČEM RAZVOJU EVROPSKE IDENTITETE

Evropska politična tvorba je živo bitje, ki odrašča tako telesno (ob rojstvu je tehtala šest, zdaj že petindvajset članic) kot umsko (najprej je poznala samo premog in jeklo, nato prosto trgovino, zdaj kot najstniška Unija meni, da pozna že skoraj vse skrivnosti življenja), se sprašuje o svoji identiteti (sem naddržava ali medskupnost?), se spopada z boleznimi (v zadnjem času jo tare predvsem referendum), in to še toliko bolj zato, ker ga ni prebolela v

otročtvu) in sanja o tem, kaj vse bo v svojem življenju še dosegla. (Accetto 2006, 167)

Izhodiščna točka vseh razprav o evropski identiteti je prepričanje, da vsaka politična skupnost potrebuje sistem vrednot in priporočil, na podlagi katerih deluje in ki dajejo njenim dejanjem legitimnost. Oboje kolumnira v identiteti te skupnosti. Način, na katerega se je evropska identiteta oblikovala do današnjih dni sem predstavila tekom tega poglavja, ničesar pa še nisem povedala o obetih za prihodnost. Med rešitvami, kako utrditi evropsko identiteto najpogosteje zasledimo naslednje modele:

- Evropa različnih kultur ali družina narodov: komunitaristi verjamejo, da je politična skupnost lahko stabilna zgolj v primeru, če je zasidrana v skupni zgodovini in kulturi. Tako podarjajo, da evropska identiteta izhaja iz skupnih gibanj na področju religije in filozofije, politike, znanosti in umetnosti. Po tem prepričanju so možnosti širitve EU na območje Turčije nične, saj krščansko-judovska tradicija, ki je prisotna v državah sedanje sedemindvajseterice izključuje muslimansko kulturo (EurActiv, 2007).
- Evropa državljanov ali konstitucionalni patriotizem: tako demokratske kot republikanske stranke znotraj EU se v nasprotju s prejšnjim prepričanjem zavzemajo za evropsko identiteto, ki bi temeljila na univerzalnih principih demokracije, človekovih pravic, prava, izražala pa bi se skozi javno razpravo in politično participacijo. Kulturne in religiozne posebnosti držav članic so tako stvar privatne sfere, ki ne sme posegati v prostor političnih odločitev in delovanja. Evropska identiteta se bo izoblikovala na skupnih političnih in socialnih akcijah, civilno-družbenih organizacijah in močnih institucijah EU. Združenost v različnosti pripadniki tega pogleda interpretirajo kot skupnost državljanov, ki delijo skupne politične in človeške vrednote, kljub temu da vzporedno z njimi pripadajo različnim kulturnim okoljem (EurActiv, 2007).
- Evropa kot prostor srečevanja: konstruktivisti verjamejo, da bi se evropska identiteta lahko pojavila kot posledica intenzivnih družbenih, političnih in

kulturnih izmenjav in sodelovanja. Tako kot so identitete podvržene konstantnim spremembam, bi tudi evropska identiteta bila predmet nenehnih preobražanj v stikih z drugimi. Združenost v različnosti bi pomenilo sodelovanje v kolektivnih političnih in kulturnih praksah. Meje EU bi bilo v tem primeru nemogoče definirati (EurActiv, 2007).

Kljub temu, da med zgornjimi videnji bodočega oblikovanja evropske identitete obstajajo številne razlike, je med njimi mogoče potegniti neke vzporednice. Tako na področju politike EU vse zagovarjajo krepitev demokratičnega odločanja na vseh ravneh, na področju izobraževanja in kulture se zavzemajo za utrjevanje evropske dimenzije določenih področij, eksplicitno zgodovine, prav tako spodbujajo učenje uradnih jezikov Skupnosti ter učenje s pomočjo različnih možnosti študijskih izmenjav, ki jih izvajajo številni programi EU. Na področju socialne in ekonomske kohezije se zavzemajo za odpravo ekonomskih in socialnih neenakosti.

5 ZAKLJUČEK

Narodi so mnogo mlajši kot nas želijo prepričati njihove uradne zgodovine. V modernem političnem pojmovanju ni nobeden obstajal pred francosko revolucijo, ki se je zgodila v 18. stoletju in je poskrbela za prenos politične moči odločanja na ljudstvo. Odtlej dalje narod ni več izhajal iz vladarja, postal je neodvisen. Ta nov koncept pojmovanja naroda je odprl vrata v dobo demokracije. A da bi projekt lahko uspel je morala narodova prihodnost temeljiti na spoštovanju njegove preteklosti. Da bi se lahko premaknili iz Evrope kraljevin v Evropo narodov je bilo potrebno številne množice prepričati, da kljub medsebojnim razlikam delijo skupno identiteto, ki je predmet kolektivnega interesa. Težka naloga za obdobje okrog leta 1800. Skupna identiteta slovenskega veleposestnika, bavarskega obrtnika, škotskega plemiča in kmeta, ki upravlja z njegovim posestvom ni bila nekaj samoumevnega, vzpostaviti jo je bilo veliko težje od identitet, ki so temeljile na statusni pripadnosti ali religiji. Da bi dobili Slovence, Nemce in Francoze je bilo nujno vzpostaviti prepričanje v rojstno domovino in sorodstvene vezi, ki se prepletajo že več stoletij. Tako so vsakokratni evropski voditelji pretekli dve stoletji težili k vzpostavitvi narodnih oziroma nacionalnih identitet, ki so si površinsko sicer resda različne, ob podrobnejšem pregledu pa ugotovimo izredno podobnost. Seznam stvari, ki jih mora posedovati vsak narod, je preprost: imeti mora zgodovino, ki zagotavlja njegovo trajnost skozi čas, jezik, kulturo, navade in običaje, heroje, religijo, esencialna pri vzpostavitvi naroda je pogosto tudi kolektivna amnezija (Renan 1882). To je priporočen način oblikovanja naroda kot ga poznamo danes. A dve stoletji nazaj so morali do teh spoznanj šele priti, vse, s čimer so lahko delali, je bila namišljena skupnost, kot jo je opredelil Benedict Anderson. Narod se je tekom 19. stoletja tako oblikoval preko procesa opazovanja bližnjih praks, njihove imitacije ter prenosa idej in znanj, v grobem so teoretiki njegovo evolucijo (vsaj v evropskem prostoru) razmejili na dva modela, na vzhodnega in zahodnega. Najbrž ste opazili, da sem se tekom diplomskega dela pogosto lovila med terminoma narod in nacija. Zdaj mi je dovoljeno, da to zmedo utemeljim. Prva svetovna vojna je poskrbela za rojstvo Društva narodov, druga svetovna vojna je svetu dala Organizacijo združenih narodov. V obeh primerih

je bil uporabljen pojem naroda (ne nacije), tekom 20. stoletja je bil namreč narod edini legitimen temelj državi – prebivalci katere so bili nato iz naroda povzdignjeni v nacijo. Nadalje - boji s kolonialnimi evropskimi velesilami so bili vodeni s strani narodnih osvobodilnih gibanj, odcepitev določenega dela države od njene celote je (bila) pogojno možna le z obstojem specifičnega, praviloma zatiranega naroda. Nacija je le narod, ki je dobil možnost politične emancipacije, a v svojem bistvu ostaja narod. Težka pot do politične emancipacije naroda je tudi krivec za to da danes v svetu poznamo neprimerno več narodov kot nacij. 19. stoletje je bilo tako posvečeno oblikovanju narodov, ki so tekom 20. stoletja skušali prerasti v nacijo. Ernest Renan (1882) je to lepo obrazložil z besedami, da je narod vsakodnevni plebiscit, pogojna realnost, ki je podvržena stalnemu preoblikovanju – in paradoks zgodovine je, da stvar, ki v določenem obdobju le-te odlično deluje, lahko spet drugič povsem odpove. Tudi fenomen naroda je v teh dveh stoletjih pokazal dva obraza iste ideje; eden je bil civiliziran, kulturn, ki je ob boku z drugimi narodi okrog leta 1848 iskal svoj prostor pod soncem. Drugi obraz je diametralno nasprotje prvega; bil je primitiven, nasilen in usmerjen proti drugim narodom, na uničujočem pohodu je bil v prvi polovici 20. stoletja. Prvi obraz spodbuja harmonijo, drugi izolacijo, ravnotežje med obema pa je težko vzpostaviti tudi v najbolj stabilnih in demokratičnih družbah. Danes, v 21. stoletju, v času intenzivnih komunikacij in izmenjave informacij, v eri globalizacije, ki totalizira svetovni prostor, se narodi spopadajo z novimi izzivi. Eden izmed njih je, kako obdržati avtentičnost in prvobitnost oziroma do katere mere se jima odpovedati v okviru nadnacionalnih tvorb, v mojem primeru EU.

V tem diplomskem delu sem odgovarjala na vprašanje, kakšne so možnosti, da bi narodno identiteto nadomestila globalna, kozmopolitska, pri čemer sem si pomagala z dvema hipotezama - prva se je glasila, da do globalne identitete prihaja po korakih, pri čemer sem nadnacionalno identiteto, evropsko identiteto obravnavala kot enega izmed njih, druga pa, da so karakteristike morebitne globalne identitete drugačne od karakteristik narodne identitete in da zato ni potrebe, da bi slednja izginila ob nastopu globalne oziroma da bi bila z njene strani kakor koli ogrožena. Definiranje odnosa med evropeizacijo in globalizacijo

ni enostavno, prav tako ne obstaja le en pravilen odgovor. Oba fenomena sta multidimenzionalna, njuni definiciji pa pogosto površni in abstraktni. Sama sem se osredotočala na le en segment obeh, to je na vrednote in identiteto, ki jo promovirata. V primeru evropeizacije, konkretno vzpostavitve evropske identitete, je bila moja naloga relativno lahka, saj je s poglobljeno analizo moč ugotoviti s katerimi vrednotami se identificira in posledično kakšno identiteto želi vzpostaviti. V želji, da bi se znotraj nje našli vsi prebivalci EU, se diplomatsko ogne izpostavljanju polpretekle zgodovine, ki s sabo nosi močan emocionalni naboj. Po temelje skupnosti, ki jih času primerno redefinira, se raje zateče v daljno preteklost od antike naprej. Vrednote, ki jih zagovarja, so socialna pravičnost, demokracija, ekumenske človekove pravice, varnost, pravo in solidarnost, z njimi pa je prežeto vse, kar predstavlja EU – začnši s pogodbami, na katerih temelji, njena simbolistika, institucije in politični proces odločanja. Rezultati prizadevanj sicer morda niso taki, kot bi si jih nekateri želeli, a upoštevati je potrebno dejstvo, da je EU resnično še v svojih rosnih letih in da proces vzpostavitve kakršnekoli identitete zahteva določeno časovno obdobje – evropska identiteta ni izjema. Ob upoštevanju te okoliščine je trenutno stanje zadovoljivo, saj zavedanje le-te med prebivalci EU počasi, a kontinuirano narašča. Prisotnost občutka narodne identitete med državami članicami EU sicer niha; najmočnejše je prisoten v državah ustanoviteljicah EU ter v državah, ki so se evropski integraciji priključile zaradi njene politične in ne ekonomske note, najšibkejši pa je nasprotno v državah članicah, ki so zaobšle večje projekte, ki se jih je lotila EU, projektov kot sta vpeljava Schengena in skupne valute.

Drugi del moje prve hipoteze, to je domneva, da preko nadnacionalne identitete prihaja do globalne, je težje preverljiv in dopušča možnost insinuacij. Že ob raziskovanju narodne identitete sem prišla do zaključka, da je nadnacionalna identiteta ne nadomešča, pač pa le-to dopolnjuje, slednja se torej ne zmanjšuje obratnosorazmerno s prvo. Dejansko gre za dopolnitev posameznikove identitete na drugem nivoju. Podobno lahko trdimo za globalno identiteto, ki je do določene mere že vzpostavljena, saj v svetu obstoji nek globalen konsenz k teženju in prizadevanju za iste cilje. Globalizacija se širi iz ekonomske sfere na

politično, kjer so skupni cilj demokracija in človekove pravice, na socialno sfero s tendenco k vzpostavitvi globalne socialne solidarnosti v primeru spopadanja z revščino in varstvom okolja, tudi na kulturno sfero, kjer je glavni cilj spoštovanje in ohranitev kulturne raznolikosti. Vrednote, ki se jih globalizira, evidentno ne izhajajo le iz enega prostora oziroma ene politične tradicije. Globalizacija in evropeizacija imata skozi ta pogled veliko skupnega, saj sta njuna vrednostna sistema praktično identična. Obe svoji hipotezi, ob upoštevanju zgoraj navedenih opomb, tako potrjujem.

6 LITERATURA

- Accetto, Matej. 2006. *Izgradnja Evrope: od razvoja ideje Evrope do njene ustavne prihodnosti*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Benedict, Anderson. 2003. *Zamišljene skupnosti – o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Boer, Pim den, Peter Bugge in Ole Woever. 2002. *The history of the idea of Europe*. London: Routledge.
- Brique, Remi. 2003. *Evropa, rimska pot*. Celje: Mohorjeva družba.
- Bratož, Rajko. 1997. *Grška zgodovina: kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo*. Ljubljana: Knjižna zbirka Scripta.
- Bruter, Michael. 2005. *Citizens of Europe? The emergence of a mass European identity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Buggert, Saskia in Katrin Preller. 2008. *European Identity as a multilevel construct – Which factors influence support for the European Union and European Identity?* Dostopno prek: http://www.uni-konstanz.de/potucek/present08/european_identity_buggert.preller.pdf (19. december 2008).
- Cabada, Ladislav. 2000. Razumevanje nacionalne in evropske identitete – primer Češke republike. *Teorija in praksa* (37): 116-129.
- Cerutti, Furio. 2003. A Political Identity of the Europeans? *Thesis Eleven* (72). Dostopno prek: <http://the.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/72/1/26> (8. julij 2008).
- Cillia, Rudolf De, Martin Reisigl in Ruth Wodak. 1999. The Discursive Construction of National Identities. *Discourse & Society* 10 (2). Dostopno

prek: <http://das.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/10/2/149> (11. marec 2008).

- Connor, Walker. 1994. *Ethnonationalism – The Quest for Understanding*. New Jersey: Princeton University Press.
- Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Dukes, Paul. 2004. *Paths to a New Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Edelman, Marc in Angelique Haugerud. 2005. *The Anthropology of Development and Globalization: from classical political economy to contemporary neoliberalism*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd..
- EurActiv. 2007. *European Values and Identity*. Dostopno prek: <http://www.euractiv.com/en/future-eu/european-values-identity/article-154441> (15. februar 2009).
- Gay, Paul Du, Jessica Evans in Peter Redman. 2000. *Identity a reader*. London: Sage.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Globočnik, Janez, Milena Globočnik in Adriana Segalla. 2001. *Zgodovina na maturi 2002*. Ljubljana: Gyrus.
- Goff, Jacques Le. 2006. *Se je Evropa rodila v srednjem veku?* Ljubljana: Knjižna zbirka Delajmo Evropo.
- Hall, Stuart, David Held in Tony McGrew. 1994. *Modernity and its futures*. Oxford: Polity press.
- Hay, Denys. 1995. *Evropa: rojstvo ideje*. Ljubljana: Zbirka Sophia.

- Hedetoft, Ulf. 1999. The Nation-State Meets the World: National Identities in the Context of Transnationality and Cultural Globalization. *European Journal of Social Theory* 2. Dostopno prek: <http://est.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/2/1/71> (22. februar 2008).
- Herb, Guntram H.. 1999. *Nested Identities, Nationalism, Territory and Scale*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc..
- Hribar, Tine. 1995. *Slovenci kot nacija, soočanja s sodobniki*. Ljubljana: Enotnost.
- Južnič, Stane. 1983. *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: Univerzum.
- --- 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Knjižna zbirka Teorija in praksa.
- Kastoryano, Riva. 2004. *What Identity for Europe?* Dostopno prek: <http://www.lehigh.edu/~incntr/publications/kastoryano.wp.pdf> (15. oktober 2008).
- Kohli, Martin. 2000. *The battlegrounds of European Identity*. Dostopno prek: <http://web.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/ehost/pdf?vid=14&hid=106&sid=30b0a0c9-3b99-4ae7-8de1-85170158030c%40sessionmgr107> (10. marec 2008).
- Kwan, Jai Jung. 2006. *Growing supranational identities in a globalizing world? A multilevel analysis of the World Values Surveys*. Dostopno prek: [http://falcon.arts.cornell.edu/Govt/PERC_files/Growing%20Supranational%20Identities%20in%20a%20Globalizing%20World%20Feb.%203,%202006.p](http://falcon.arts.cornell.edu/Govt/PERC_files/Growing%20Supranational%20Identities%20in%20a%20Globalizing%20World%20Feb.%203,%202006.pdf)df (2. november 2008).
- Lopez, Robert S.. 1969. *Rojstvo Evrope*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Mastnak, Tomaž. 1998. *Evropa med evolucijo in evtanazijo*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Mavsar, Nina. 2007. *Od nacionalnih kulturnih identitet k evropski politični identiteti*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Mazrui, Ali A.. 1999. *Globalization and cross-cultural values - the politics of identity and judgement*. Dostopno prek: <http://www.thefreelibrary.com/GLOBALIZATION+AND+CROSS-CULTURAL+VALUES:+THE+POLITICS+OF+IDENTITY+AND...-a057510054>">GLOBALIZATION AND CROSS-CULTURAL VALUES: THE POLITICS OF IDENTITY AND JUDGMENT (10. marec 2008).
- McGee, Sibel. 2005. *Politics of Collective Belonging Loyalties in the European Union*. Dostopno prek: <http://txspace.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/4860/etd-tamu-2005C-POLS-McGee.pdf?sequence=1> (20. februar 2009).
- Mikkeli, Heikki. 1998. *Europe as an Idea and an Identity*. New York: Macmillan.
- Mlinar, Zdravko. 1993. *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Morin, Edgar. 1989. *Kako misliti Evropu*. Sarajevo: Svjetlost.
- Örnek, Yusuf. 1997. *Globalization and Cultural Identity*. Dostopno prek: http://www.studienkreis.org/common/news/referat_oerne.pdf (17. marec 2008).
- Pikalo, Jernej. 2003. *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Založba Sophia.

- Pinterič, Uroš. 2003. *National and supranational identity in context of the European integration and globalization*. Dostopno prek: <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=9c226a82-a2c6-499b-a74b-d3852fb2ecd0> (14. december 2007).
- Ravnik, Mojca. 1997. *Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto*. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje.
- Renan, Ernest. 1882. *Qu'est-ce qu'un nation*. Dostopno prek: <http://www.tamilnation.org/selfdetermination/nation/renan.htm> (14. marec 2008).
- Rizman, Rudi. 1991. *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.
- Schöpflin, George. 2002. *Nations, Identity, Power, The New Politics of Europe*. London: Hurst & Company.
- Schulze, Hagen. 2003. *Država in nacija v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba Modra Zbirka – Delajmo Evropo.
- Smith, Anthony D.. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. New York: Basil Blackwel.
- --- 1991. *National Identity*. London: Penguin Books.
- --- 2005. *Nacionalizem teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.
- Stråth, Bo. 2002. A European Identity: To the Historical Limits of a Concept. *European Journal of Social Theory* 5. Dostopno prek: <http://est.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/5/4/387> (29. april 2008).

- --- 2003. *The Meanings of Europe*. Dostopno prek: <http://www.helsinki.fi/nes/the%20meanings%20of%20europe%20helsinki.pdf> (14. marec 2008).
- *The Open University*. Dostopno prek: <http://openlearn.open.ac.uk/course/view.php?id=2634&topic=all> (20. februar 2009).
- Thorley, John. 1998. *Atenska demokracija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Toplak, Cirila. 2003. *Združene države Evrope zgodovina evropske ideje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, Nastran Mirjana. 2000. *Sodobne identitete – v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- *Urad vlade Republike Slovenije za komuniciranje*. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si> (12. september 2008).
- Velikonja, Mitja. 1996. *Masade duha: razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.
- --- 2005. *Evroza – kritika novega evrocentrizma*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Volčič, Zala. 2007. Scenes from the last Yugoslav generation: The long march from Yugo—Utopia to Nationalisms. *Cultural Dynamics*. Dostopno prek: <http://cdy.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/19/1/67> (10. april 2008).
- Zajc, Drago. 1998. *Evropeizacija slovenske politike*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.